

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการความมั่นคงศึกษา

เรื่อง รัฐกับสังคมในซาอุดีอาระเบีย

โดย

ดร.ศราวุฒิ อารีย์

มกราคม 2550

สัญญาเลขที่ RDG4910005

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง รัฐกับสังคมในชาอูดีอาระเบีย

ผู้วิจัย

ดร.ศราวุฒิ อารีย์

สังกัด

ศูนย์มุสลิมศึกษา

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุดโครงการความมั่นคงศึกษา

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ฉบับย่อสำหรับผู้บริหาร

รัฐกับสังคมในซาอุดีอาระเบีย (State and Society in Saudi Arabia)

ศราวุฒิ อารีย์

ประเทศซาอุดีอาระเบียในยุคสมัยใหม่ ก่อกำเนิดขึ้นจากการที่กษัตริย์ อับดุล-อะซีซ อิบน์ สะอูด (ปี ค.ศ. 1925 – 1953) ยึดอำนาจเมืองรียาดคืนกลับมาจากตระกูลรอชิด รวมถึงการเป็นพันธมิตรกับขบวนการศาสนาสายวะฮาบี ความสัมพันธ์นี้เริ่มต้นขึ้นในปี ค.ศ. 1744 ซึ่งเป็นปีที่มุฮัมมัด อิบน์ อับดุลวะฮาบ และมุฮัมมัด อิบน์ สะอูด สัญญาเป็นพันธมิตรระหว่างกัน เรียกได้ว่าเป็นการประสานความร่วมมือกันระหว่างกษัตริย์และขบวนการศาสนา ผู้ปกครองของตระกูลสะอูดยอมรับการตีความทางศาสนาของกลุ่มวะฮาบี โดยนำมาใช้เป็นพื้นฐานการดำเนินกิจการของรัฐ ในขณะที่นักปฏิรูปศาสนาสายวะฮาบีก็ให้การยอมรับคนของตระกูลสะอูดในฐานะผู้ปกครองทางการเมืองที่ต้องอิงศาสนา

แม้ว่าเส้นทางการครองอำนาจของตระกูลสะอูดจะต้องเผชิญกับภาวะขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่มีความแน่นอน บางครั้งต้องเสียอำนาจให้แก่ตระกูลอื่น บางครั้งก็สามารถกู้สถานภาพเดิมกลับมาได้ตลอดช่วงเวลาเกือบ 250 ปี แต่การเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ปกครองของตระกูลสะอูดกับแนวคิดอิสลามบริสุทธิ์ของวะฮาบีก็ยังคงอยู่เรื่อยมาไม่ขาดตอน

บทบาทของสถาบันศาสนาในระบบการเมืองของซาอุดีอาระเบียนี้มีอยู่สูงมาก ถึงแม้ว่าในระยะหลัง สถาบันศาสนาจะถูกควบรวมไว้ในโครงสร้างของรัฐก็ตาม การที่ซาอุดีอาระเบียเป็นดินแดนที่อยู่โดดเดี่ยวกลางทะเลทราย ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากนักเป็นเวลานาน แต่กลับเป็นถิ่นกำเนิดของศาสนาอิสลาม อีกทั้งยังมีสถานที่อันทรงเกียรติของชาวมุสลิมทั่วโลกตั้งอยู่ถึง 2 แห่ง รวมถึงการมีอัตลักษณ์ทางอุดมการณ์ศาสนา (วะฮาบี) และมีจริยธรรมทางสังคมแบบอนุรักษ์นิยม องค์ประกอบเหล่านี้ ทำให้สถาบันศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของประเทศอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม เมื่อสถาบันรัฐมีความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถผูกขาดอำนาจและทรัพยากร พร้อมทั้งรักษาอำนาจอันนั้นไว้ในระดับที่มั่นคงแน่นอน รัฐก็ไม่ยอมอดกลั้นต่อสถาบันศาสนาที่เป็นอิสระ ซึ่งถูกมองว่าอาจเป็นภัยคุกคามต่ออำนาจรัฐ ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงต้องพยายามขยายอำนาจการควบคุมพื้นที่ต่าง ๆ อย่างครอบคลุม ซึ่งรวมถึงพื้นที่ที่เคยถูกดูแลโดยสถาบันศาสนาด้วย นอกจากนี้ รัฐยังไม่ลังเลที่จะใช้กำลังปราบปรามสถาบันหรือกลุ่มองค์กรทางศาสนา หากมีการท้าทายอำนาจรัฐเกิดขึ้น อีกทั้งยังใช้ประโยชน์จากผู้นำศาสนาและสถาบันศาสนาในการให้ความชอบธรรมต่อการดำเนินนโยบายของรัฐ

แม้กระนั้นก็ตาม อิสลามก็ยังคงเป็นเสมือนดาบสองคมสำหรับสถาบันรัฐ เพราะในด้านหนึ่ง ถึงแม้ว่าผู้ปกครองแห่งราชวงศ์สะอูดจะได้รับความชอบธรรมในการปกครองในฐานะที่เป็นผู้

คุ้มครองศาสนา แต่ในขณะเดียวกัน อิสลามก็เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกแห่งราชวงศ์สะอูดให้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายทางศาสนาอย่างเคร่งครัด เมื่อใดก็ตามที่ผู้ปกครองหันเหออกจากหนทางที่ถูกต้อง พวกเขาจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ เพราะสิทธิในการปกครองของราชวงศ์สะอูดจะต้องคำนึงถึงความเป็นพันธมิตรกับตระกูลอัล-วะฮาบด้วย

แต่ในปัจจุบัน ความเป็น “พันธมิตร” ระหว่างรัฐบาลกับนักการศาสนาของทางการ ถูกตั้งคำถามโดยฝ่ายต่อต้าน เนื่องจากทั้ง 2 ฝ่ายไม่ได้มีการตรวจสอบซึ่งกันและกันเหมือนในอดีต เพราะนักการศาสนากลายเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพาราชวงศ์ซาอุด์หากต้องการความอยู่รอด ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ฝ่ายรัฐบาลไม่ต้องการความชอบธรรมในการปกครองจากนักการศาสนาอีกต่อไป นักการศาสนายังคงมีความจำเป็น เพียงแต่ความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นเปลี่ยนไป จากที่เคยอยู่ในฐานะ “พันธมิตร” วันนี้ นักการศาสนากลายเป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่ต้องทำงานภายใต้ระบบข้าราชการ ซึ่งความสัมพันธ์เช่นนี้เกิดขึ้นมานานกว่า 25 ปีแล้ว

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ใช้นโยบาย “การบีบบังคับ” ผ่านหน่วยงานด้านข่าวกรองที่เข้มข้น ซึ่งมีหน้าที่ในการจำกัดขอบเขตด้านอิสรภาพในการแสดงความคิดเห็น การชุมนุมหรือการเคลื่อนไหวใด ๆ ของประชาชน การแสดงออกทางการเมืองแทบทุกรูปแบบถูกห้าม ราชวงศ์สะอูดได้แทรกแซงในทุกแง่มุมของสังคม เข้าครอบครองตำแหน่งทางการเมืองแทบทั้งหมด เข้าไปมีบทบาทในทุกภาคส่วนของเศรษฐกิจ และพยายามครอบงำสถาบันทางศาสนา

จากนโยบายและการปฏิบัติของรัฐบาลดังกล่าว ก่อให้เกิดความขุ่นเคืองในหมู่ประชาชน ซึ่งคุกรุ่นมานานแล้วในซาอุดีอาระเบีย แต่ความขุ่นเคืองเหล่านี้ ในอดีตมักถูกกระบายออกมาในวงสนทนาเล็ก ๆ เท่านั้น แต่ภายหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียปี 1990 ประเด็นการวิพากษ์วิจารณ์ราชวงศ์สะอูด ซึ่งแต่ก่อนเคยจำกัดขอบเขตอยู่ในวงสนทนาเล็ก ๆ กลายเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันในที่สาธารณะอย่างเปิดเผย ตรงไปตรงมา โดยมีกลุ่มนักเคลื่อนไหวอิสลามเป็นแนวหน้าสำคัญ สิ่งที่พวกเขาเรียกร้องร่วมกันคือ 1. เรียกร้องให้มีการกระจายความมั่งคั่งให้ทั่วถึง 2. เรียกร้องให้มีการระบอบการยุติธรรมทางสังคม 3. เรียกร้องให้สถาบันรัฐมีความรับผิดชอบ โดยแก่นแท้แล้ว ก็คือการเรียกร้องให้นำเอาหลักนิติธรรม (rule of law) มาใช้ในการปกครองประเทศ

ในขณะที่กลุ่มนักเคลื่อนไหวอิสลามพยายามเรียกร้องขอความเป็นธรรมจากรัฐโดยสันติวิธี แต่ฝ่ายติดอาวุธก็ก่อความไม่สงบในราชอาณาจักรอย่างต่อเนื่องเช่นกัน โดยการใช้วิธีระเบิดพลีชีพและการชุมนุมโหมติ ซึ่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นประจำและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง สร้างความหวาดกลัวต่อผู้พบเห็นอย่างมาก ความถี่ของการก่อความไม่สงบและการปะทะกันด้วยอาวุธระหว่างฝ่ายความมั่นคงของซาอุดีอาระเบียกับสมาชิกกลุ่มติดอาวุธ ชี้ให้เห็นถึงจำนวนแนวร่วมผู้ก่อความไม่สงบที่มีเพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ ซึ่งเป็นผู้ที่ยอมแลกแม้แต่ชีวิตเพื่อที่จะโค่นล้มราชวงศ์กษัตริย์ การเข้าเป็นแนวร่วมก่อความไม่สงบของชาวซาอุดีอาระเบียนับวันยังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องพิจารณาถึงสาเหตุที่อยู่เบื้องหลัง หรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้

ประการแรกคือ ปัจจัยด้านประชากรและเศรษฐกิจ ซึ่งทั้ง 2 ปัจจัยถือเป็นสิ่งท้าทายอย่างหนักของรัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ประชากรของประเทศเพิ่มขึ้น 2 เท่า ภายในเวลา 20 ปี จนในปัจจุบันมีประชากรอยู่ทั้งหมด 23 ล้านคน แต่รายได้ที่ได้จากการขายน้ำมันของประเทศกลับคงที่ และไม่มีแนวโน้มว่าจะมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น เป็นเหตุให้รายได้สุทธิของประชากรต่อหัว (per capita income) ลดลงอย่างมาก ในขณะที่อัตราการว่างงานของคนในประเทศก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศจะอยู่ในช่วงชะงักงัน แต่พระราชวังसानูวงศ์กลับขยายสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และยังเป็นกลุ่มอภิสิทธิ์ชนที่ไม่มีใครกล้าแตะต้อง ด้วยเหตุนี้ หนุ่มสาวชาวซาอุดีอาระเบียจำนวนมากที่ต้องทนทุกข์จากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ จึงต่างโกรธแค้นต่อชีวิตที่สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือย ของบรรดาพระราชวังसानูวงศ์

อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขุ่นเคืองที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ด้านการเมือง กล่าวคือ หลายทศวรรษที่ผ่านมา ชาวซาอุดีอาระเบียส่วนใหญ่ปล่อยเรื่องการเมืองไว้ให้ผู้ปกครองเป็นคนดูแลจัดการ เพราะประชาชนต่างพอใจกับสวัสดิการทางสังคมที่รัฐบาลมอบให้จากรายได้การส่งออกน้ำมัน แต่ในปัจจุบันภาวการณ์เช่นนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เพราะประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียรุ่นใหม่เป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษา และเป็นกลุ่มคนที่เปิดรับต่อทุกสิ่งทุกอย่าง กลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้จึงไม่พอใจต่อการผูกขาดอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครอง โดยพวกเขาไม่มีโอกาสที่จะรับรู้ถึงกระบวนการที่รัฐปกครองประชาชน

นอกจากนั้น อีกปัจจัยหนึ่งซึ่งถือเป็นต้นเหตุสำคัญพอ ๆ กัน คือ กระแสต่อต้านอเมริกันที่แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วในราชอาณาจักร เนื่องจากนโยบายของสหรัฐฯ ที่มีต่อโลกมุสลิมโดยรวมที่ดูเหมือนเป็นนโยบายต่อต้านอิสลาม ทำให้กระแสการต่อต้านอเมริกันในสังคมซาอุดีอาระเบียเพิ่มทวีขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ชาวซาอุดีอาระเบียส่วนใหญ่เชื่อว่า ราชวงศ์สะอูดมีบทบาทสนองผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ด้วยเหตุนี้ ความรู้สึกต่อต้านอเมริกันจึงขยายตัวไปเป็นความรู้สึกต่อต้านรัฐบาลซาอุดีอาระเบียด้วยเช่นกัน

จากปัจจัยเหล่านี้ จึงทำให้กลุ่มหัวรุนแรงสามารถแสวงหาแนวร่วมได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ผ่านสมรภูมिरบในสงครามอัฟกานิสถาน เชชเนีย และโคโซโว ซึ่งเป็นคนสัญชาติซาอุดีอาระเบียที่มีจำนวนกว่า 15,000 คน และเป็นกลุ่มคนที่มีไฟของการต่อต้านอเมริกันอยู่ในตัว ที่พร้อมจะระเบิดความรู้สึกได้ในทุกขณะอยู่แล้ว

แนวทางการรับมือกับปัญหา

เมื่อทราบถึงความจริงว่าแนวคิดหัวรุนแรงในหมู่เยาวชนคนหนุ่มสาวชาวซาอุดีอาระเบียส่วนหนึ่งมาจากระบบการศึกษาและความนิยมชมชอบอหิมาบบางคนที่มีแนวคิดรุนแรง รัฐบาลซาอุดีอาระเบีย จึงพยายามกำจัดอิทธิพลของพวกหัวรุนแรง กษัตริย์อับดุลลอฮ์เริ่มเน้นย้ำถึงความสำคัญของกระแสสายกลาง (moderation) เพื่อความสงบสุขของสังคมซาอุดีอาระเบีย อีกทั้งยังได้ระดมบรรดาข้าราชการนักการศาสนาสายวะฮาบีย์ จากระดับที่เป็นนักวิชาการสูงสุดไปจนถึง

ระดับต่ำสุดที่เป็นอหิมาตามชนบท ให้พร้อมใจกันประณามพวกหัวรุนแรง และส่งเสริมแนวคิดสายกลาง นักการศาสนาหัวรุนแรงจำนวนมากถูกปลดออกจากการเป็นข้าราชการ

พร้อมกันนั้น การส่งเสริมเรื่องความอดทนอดกลั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงเริ่มดำเนินการ นับตั้งแต่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ (Reeducation) ครูที่สอนตามมัสยิดต่าง ๆ การจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นในโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการของการมีส่วนร่วม บทเรียนในตำราเรียนบางบทที่ใช้สอนในโรงเรียน ซึ่งค่อนข้างก้าวร้าวต่อคนต่างชาติต่างศาสนา ถูกตรวจสอบและลบออกไป

รัฐบาลซาอุดีอาระเบียทราบดีว่า การจะต่อสู้กับการก่อการร้ายคงไม่สามารถทำโดยรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียวได้ ผู้นำของซาอุดีอาระเบียจึงพยายามแยกมติมหาชน (public Opinion) ให้ออกห่างจากพวกหัวรุนแรง โดยการจัดชุมนุมอหิมาเพื่อประกาศต่อสาธารณชนว่า การตีความคำสอนของอิสลามแบบอัล-กออิดะห์ เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และถือเป็นการบิดเบือนอัล-กุรอาน องค์การศาสนาสูงสุดของซาอุดีอาระเบีย พร้อมทั้งสถานักการศาสนาอาวสุได้พร้อมใจกันประณามความรุนแรงที่ก่อโดยกลุ่มติดอาวุธ และประกาศว่า การให้ความช่วยเหลือผู้ก่อการถือเป็น “หนึ่งในบาปที่ใหญ่ที่สุด” บรรดาผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียหันไปใช้วิธีการกล่าวอ้างถึงหลักคำสอนทางศาสนามากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะลบเลือนการอ้างความชอบธรรมในการก่อการของกลุ่มหัวรุนแรง

นอกจากการต่อสู้โดยใช้วิถีทางศาสนาแล้ว ผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียยังดำเนินการในการปฏิรูปสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคมของประเทศไปพร้อม ๆ กัน ความจริง นับตั้งแต่ภายหลังเหตุการณ์วินาศกรรมของวันที่ 12 พฤษภาคม กษัตริย์ ฟาฮัด บินอับดุล อะซีซ ได้แถลงการณ์ครั้งสำคัญในสภาชุรอหรือสภาที่ปรึกษา (Shura Council) ซึ่งเป็นคำแถลงการณ์ที่พระองค์ให้คำมั่นที่จะขยายขอบข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชน และเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการจ้างงานผู้หญิง โดยพระองค์ได้ประกาศว่า “ซาอุดีอาระเบียไม่สามารถอยู่นิ่งเฉยในขณะที่โลกนั้นเปลี่ยนแปลงไป”

นับจากนั้นเป็นต้นมา ก็มีการเดินหน้าในหลาย ๆ ด้านที่จะทำให้เป็นไปในทิศทางนั้น อย่างก้าวที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นการที่รัฐบาลประกาศเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2003 ที่จะให้มีการจัดการเลือกตั้งระดับเทศบาลท้องถิ่นขึ้น ภายหลังจากนั้นไม่กี่เดือน กษัตริย์ฟาฮัดได้ให้อำนาจกับสภาชุรอในการเสนอกฎหมายใหม่โดยไม่ต้องขออนุญาตจากพระองค์ก่อน นอกจากนั้น ยังมีการริเริ่มอื่นๆ อีก เช่นการเปิดเวทีสานเสวนาทางศาสนา โดยเอนักการศาสนาสายวะฮาบีย์ และนักการศาสนาจากสำนักคิดอื่น ๆ ตลอดจนตัวแทนกลุ่มชีอะฮ์ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย มานั่งพูดคุยทำความเข้าใจระหว่างกัน

การเคลื่อนไหวอีกประการที่สำคัญของฝ่ายรัฐคือ การอนุญาตให้สิทธิแก่ผู้หญิงมากขึ้น เช่น กฎการห้ามผู้หญิงขับรถ และห้ามเดินทางคนเดียว หรือแต่งงานโดยไม่มีผู้ปกครอง สภาแห่งรัฐมนตรี ซึ่งเป็นสถาบันที่มีอำนาจมากที่สุด ได้วางกรอบแผนปฏิรูป 9 ประเด็น สนับสนุนให้มีการสร้างโอกาสในการทำงานให้แก่ผู้หญิง ซาอุดีอาระเบียได้ยินยอมให้มีการก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรม

สำหรับผู้หญิง ซึ่งจะเป็นสถานที่จ้างงานให้แก่ผู้หญิงชาอูดีอาระเบียจำนวนกว่า 10,000 คน นอกจากนั้น สภาที่ปรึกษา (Shura Council) ก็ยังจัดตั้งคณะกรรมการสตรี (Women's committee) ขึ้นเป็นครั้งแรก

นอกจากนั้น เจ้าหน้าที่ชาอูดีอาระเบียยังพยายามที่จะปลดปล่อยโทษความผิดให้แก่สมาชิกหนุ่มสาวของกลุ่มที่ก่อความไม่สงบ และพวกที่ถูกเกณฑ์ให้เป็นแนวร่วมใหม่ จากจุดนี้เอง ในวันที่ 23 มิถุนายน 2004 รัฐบาลชาอูดีอาระเบียจึงได้ประกาศนิรโทษกรรมเป็นเวลา 1 เดือน สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการก่อความไม่สงบ โดยที่ให้คำมั่นว่า หากนักโทษเหล่านี้กลับตัวก็จะไม่มีการลงโทษใด ๆ ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลอย่างดุเดือดโดยกลุ่มขบวนการที่ใช้ความรุนแรงและความสามารถในการก่อการอย่างต่อเนื่องของกลุ่มเหล่านี้ ทำให้นักสังเกตการณ์ทางการเมืองในชาอูดีอาระเบียเกิดความไม่แน่ใจว่า ท้ายที่สุดแล้ว ราชวงศ์ซาอุดจะอยู่รอดปลอดภัยได้นานแค่ไหนท่ามกลางปัญหาที่นับว่าท้าทายอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดมากขึ้นว่า กลุ่มขบวนการเหล่านี้คงไม่สามารถโค่นล้มราชวงศ์ได้โดยวิธีที่เรียกว่า “การก่อการร้าย” ดังจะเห็นได้ว่า มีปัจจัยหลายประการที่ช่วยหนุนเสริมให้รัฐบาลต่อสู้กับพวกหัวรุนแรง ปัจจัยแรกคือการที่กลุ่มขบวนการต่าง ๆ ใช้กลยุทธ์ความรุนแรงโดยไม่แยกแยะเป้าหมาย บางครั้งถึงขนาดทำร้ายมุสลิมด้วยกัน ทำให้เสียงเรียกร้องของกลุ่มเหล่านี้ว่าทำไปเพื่อปกป้องศาสนาจะไม่ได้รับความน่าเชื่อถืออีกต่อไป เพราะวิธีการเช่นนี้คงจะไม่ได้ใจของคนส่วนใหญ่อย่างแน่นอน ซึ่งดูได้จากผลการสำรวจระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม 2003 ปรากฏว่า มีกลุ่มตัวอย่างเพียงร้อยละ 4.7 เท่านั้นที่สนับสนุนบิน ลาดินให้เป็นผู้นำประเทศ ถึงแม้ว่าร้อยละ 48.7 จะเห็นด้วยกับ “วิวาทะ” ของบิน ลาดินก็ตาม

นอกจากนั้น การใช้ความรุนแรงของบางกลุ่มยังสร้างความยุ่งยากลำบากใจให้แก่กลุ่มที่พยายามเรียกร้องให้มีการปฏิรูปประเทศโดยใช้สันติวิธี เพราะในด้านหนึ่ง กลุ่มที่เรียกร้องการปฏิรูปต้องการให้ฝ่ายรัฐยินยอมมอบอำนาจเพื่อที่ว่าประชาชนจะได้ “มีปากมีเสียง” มากกว่านี้ โดยเฉพาะในเรื่องชีวิตของพวกเขาเอง แต่ในอีกด้านหนึ่ง พวกเขาก็เกรงว่าความสับสนวุ่นวายที่กลุ่มก่อการใช้วิธีขยายความรุนแรงออกไป อาจทำให้อำนาจรัฐที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบันถูกเปลี่ยนมือ อันจะทำให้การเรียกร้องการปฏิรูปยุ่งยากซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ส่วนใหญ่ของกลุ่มเรียกร้องการปฏิรูปจึงยังเลือกที่จะอยู่ข้างรัฐบาล เพื่อที่จะให้รัฐบาลเริ่มแผนการปฏิรูป ดีกว่าจะเห็นการโค่นล้มราชวงศ์

.....

ฉบับย่อสำหรับตีพิมพ์

รัฐกับสังคมในซาอุดีอาระเบีย State and Society in Saudi Arabia

บทนำ

ซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ 4 ใน 5 ส่วนของพื้นที่ทั้งหมดของแหลมอาระเบีย อันเป็นถิ่นกำเนิดของชนชาติอาหรับ ทิศตะวันตกของประเทศมีพรมแดนจรดทะเลแดง (Red Sea) และทิศตะวันออกจรดอ่าวเปอร์เซีย หรือบางคนเรียกว่า “อ่าวอาหรับ” (Arabian Gulf) ประชากรทั้งหมด 23 ล้านคนของประเทศนับถือศาสนาอิสลาม โดยร้อยละ 90 เป็นมุสลิมซุนนีย์ และที่เหลือเป็นมุสลิมชีอะฮ์ ดินแดนอาระเบียแห่งนี้เป็นที่ตั้งของเมืองอันประเสริฐของชาวมุสลิมทั่วโลกถึง 2 แห่ง นั่นคือนครมักกะฮ์และนครมะดีนะฮ์

ในยุคก่อนสมัยใหม่ ประชากรของแหลมอาระเบียส่วนใหญ่เป็นพวกอาหรับเร่รอน (desert nomads) หรือที่มักเรียกกันว่าพวก “เบดูอิน” (Bedoin) และอีกพวกหนึ่งคือชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ตามหมู่บ้านเล็ก ๆ กลางทะเลทรายที่มีภูมิอากาศรุนแรงและภูมิประเทศที่ทุรกันดาร ความเป็นอยู่ของพวกเบดูอินนั้น กระโจมหรือกระโจม (Tent) หลังหนึ่ง หมายถึงครอบครัวหนึ่ง หลาย ๆ ครอบครัวจะปลูกกระโจมอยู่กันเป็นกลุ่มเรียกว่าตระกูล (Clan) ตระกูลหนึ่งจะอยู่กันกลุ่มหนึ่ง ซึ่งจะมีสายเลือดเดียวกัน คือจะมีบรรพบุรุษเดียวกันหรืออาจจะเป็นพี่น้องเครือญาติกัน

ตระกูลหนึ่ง ๆ จะมีหัวหน้าที่เรียกว่า “ชัยค์” (Sheikh) ซึ่งได้รับเลือกโดยตรงจากสมาชิกของตระกูล ชัยค์มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในตระกูลของตน รวมทั้งแก้ปัญหาและตัดสินคดีความเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในตระกูล ซึ่งหากเป็นเรื่องสำคัญ ๆ จะต้องนำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมของเผ่า (Tribal Council) ซึ่งประกอบด้วยชัยค์จากตระกูลต่าง ๆ และหัวหน้าเผ่า การตัดสินใจในที่ประชุมของเผ่าถือเป็นข้อบังคับที่ทุกคนจะต้องทำตาม

โดยทั่วไป พวกเบดูอินเป็นผู้ที่มีทัศนะเป็นประชาธิปไตยโดยกำเนิด (born democracy) หัวหน้าตระกูลหรือชัยค์มีฐานะเป็นเพียงหัวหน้าเช่นเดียวกับหัวหน้าเผ่า เมื่อมีปัญหาโต้แย้ง ชาวเบดูอินจะโต้แย้งหัวหน้าของตนในฐานะที่เท่าเทียมกันและไม่เคยลังเลที่จะใช้กำลังต่อสู้เป็นหัวหน้าหากเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้น คำว่ากษัตริย์ (Malik) เป็นคำที่ชาวเบดูอินรู้จักว่าเป็นตำแหน่งที่เรียกกันในประเทศต่าง ๆ นั้น อำนาจเทวสิทธิ์ของกษัตริย์ (Divine right) เป็นเรื่องที่ชาวเบดูอินไม่ได้ให้ความเชื่อถือเลยแม้แต่น้อย

เผ่าของพวกเบดูอินมีอยู่มากมายในอาระเบีย ต่างเผ่าต่างถือเอาผลประโยชน์ของเผ่าตนเป็นสำคัญ ในการรบนั้น แต่ละเผ่าจะมีธงประจำเผ่าของตน มีเสียงโห่ร้องเพื่อแสดงความพร้อมเพรียง มีวีรบุรุษและประวัติศาสตร์ของเผ่า ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความรู้สึกทางชาตินิยมของชาวเบดูอินอาหรับในยุคก่อนนั้น จำกัดอยู่ที่เผ่าของตนเท่านั้น และเนื่องจากต่างเผ่าต่างถือเอาผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ จึงมีการแย่งชิงผลประโยชน์กันอยู่เสมอระหว่างเผ่าต่าง ๆ การปล้นสะดมกันถือเป็นเรื่อง

ธรรมดาสามัญ เรียกกันว่า “ฆาซวี” (Ghazw) ชาวเบดูอินถือว่าการปล้นสะดมเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีพนอกเหนือไปจากการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก ดังมีคำโคลงโบราณหนึ่งของอาหรับ แปลได้ว่า “เป็นหน้าที่ของเราในการปล้นสะดมศัตรู หรือมิเช่นนั้นก็ปล้นสะดมเพื่อนบ้าน หรือแม้แต่พี่น้องของเราเอง ในกรณีที่ไม่มีผู้อื่นให้เราปล้นสะดมได้”¹

ครั้นเมื่ออิสลามเกิดขึ้นในดินแดนอาระเบียเมื่อตอนต้นของคริสต์วรรษที่ 7 ศาสนาอิสลามจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนวิถีชีวิตและลักษณะนิสัยของชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ในพื้นที่นี้ จนทำให้ชาวอาหรับกลายเป็นมุสลิมผู้ศรัทธาที่เคร่งครัดต่อหลักการทางศาสนาจนถึงปัจจุบัน แนวความคิดทางศาสนาที่เป็นมาตรฐานของซาอูดีอาระเบีย คือแนวความคิดที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ลัทธิวะฮาบี” (Wahhabism) กำเนิดของแนวคิดทางศาสนานี้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการกำเนิดของรัฐซาอูดีอาระเบียอย่างที่ไม่แยกออกจากกันในการศึกษานี้ไม่ได้

1. กำเนิดรัฐซาอูดีอาระเบีย: ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 สถาบัน

เรื่องราวของซาอูดีอาระเบียกับแนวคิดรากฐานนิยมอิสลาม (Islamic Fundamentalism) เริ่มต้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1744 เมื่อมีการร่วมเป็นพันธมิตรกันระหว่างเจ้าเมืองท้องถิ่นคนหนึ่งชื่อว่า มุฮัมมัด อิบน์ สะอูด (Muhammad ibn Saud) แห่งเมืองอัด-ดิรียะฮ์ (Diriyah) ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งในแคว้นนัจด์ (Najd) กับ นักปฏิรูปศาสนาคนหนึ่งชื่อ มุฮัมมัด อิบน์ อับดุลวะฮาบ (Muhammad ibn Abd al-Wahhab)

มุฮัมมัด อิบน์ อับดุลวะฮาบ คอยพรัวสอนผู้คนให้หันกลับไปสู่หลักการพื้นฐานที่บริสุทธิ์ถูกต้องของอิสลาม ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ท่านศาสนทูตมุฮัมมัดและมิตรสหายของท่านเคยปฏิบัติเป็นแบบอย่างเอาไว้ พร้อมทั้งต่อต้านอุตริกรรมที่เป็นสิ่งประดิดประดอยใหม่ ๆ ในพิธีกรรมและการปฏิบัติต่าง ๆ ทางศาสนาที่แทรกซึมเข้ามาตลอดช่วงเวลาที่อิสลามขยายตัวออกไปทั่วโลก

ในความพยายามดังกล่าว จึงทำให้วะฮาบและสานุศิษย์ของเขาเองว่าเป็นเสมือน “กลุ่มผู้ยึดมั่นในเอกภาพของพระเจ้า” (Unitarians) หรือ มุวะฮิดูน ซึ่งเป็นคำที่พวกเขาใช้เรียกแนวคิดอิสลามของตัวเอง กล่าวคือ กลุ่มของวะฮาบคือกลุ่มที่เชื่อมั่นในความเป็น “เอกภาพของพระเจ้า” (Unity of God) ซึ่งหมายถึง ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระเจ้า และผู้คนจะต้องทำการเคารพภักดีและขอความช่วยเหลือโดยตรงจากพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น

การยืนหยัดเช่นนี้ ทำให้กลุ่มวะฮาบีไม่ยอมรับต่อพิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างที่ไม่มีในหลักคำสอนของอิสลาม เช่น การไปขอพรและขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าโดยใช้หลุมฝังศพของนักบุญเป็นสื่อกลาง เป็นต้น สำหรับกลุ่มวะฮาบีแล้ว การปฏิบัติในลักษณะนี้ถือเป็นการละเมิดความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียวของอิสลาม และผู้ที่ปฏิบัติเช่นนั้นถือเป็นพวกนอกรีต ในช่วงคริสต์วรรษที่ 18 และ 19

¹ “Our business is to make raids on enemy, on our neighbour and on our own brother, in case we find none to raid but brother” อ้างไว้ใน Philip K. Hitti , **The Arabs** (London : Macmillan & Co. Ltd. , 1968) p.13

จึงเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มวะฮาบีใช้ความพยายามในการลบล้างอุตริกรรมทางศาสนา โดยพวกเขาเชื่อว่ามี ความชอบธรรม เพราะต้องการฟื้นฟูสัจธรรมที่แท้จริงของอิสลาม

ความเป็นพันธมิตรกันระหว่างกลุ่มวะฮาบีกับตระกูลสะอูดยิ่งแน่นแฟ้นขึ้นเมื่อมีการแต่งงาน กันระหว่าง 2 ตระกูล ผู้ปกครองของตระกูลสะอูดยอมรับการตีความทางศาสนาของกลุ่มวะฮาบี โดย นำมาใช้เป็นพื้นฐานการดำเนินกิจการของรัฐ ในขณะที่นักปฏิรูปศาสนาสายวะฮาบีก็ให้การยอมรับคน ของตระกูลสะอูดในฐานะผู้ปกครองทางการเมืองที่ต้องอิงศาสนา แม้ว่าเส้นทางปกครองอำนาจของ ตระกูลสะอูดจะต้องเผชิญกับภาวะขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่มีความแน่นอน บางครั้งต้องเสียอำนาจให้แก่ตระกูล อื่น บางครั้งก็สามารถกู้สถานภาพเดิมกลับมาได้ตลอดช่วงเวลาเกือบ 250 ปี แต่การเชื่อมโยงกันระหว่าง ผู้ปกครองของตระกูลสะอูดกับแนวคิดอิสลามบริสุทธิ์ของวะฮาบีก็ยังคงอยู่เรื่อยมาไม่ขาดตอน

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันอิสลามกับอำนาจทางการเมืองในซาอุดีอาระเบียเป็นไปใน ลักษณะที่ใกล้ชิดกันมากชนิดที่ไม่สามารถแยกสถาบันใดสถาบันหนึ่งออกจากกันได้ กษัตริย์ อับดุล อะ ซิซ อัล-สะอูด (Ibn Saud) บิดาผู้ก่อตั้งซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่ มักฟังฟังบรรดาอุลามะอ์ (Ulama) หรือนักการศาสนาในการขอคำปรึกษาและขอความชอบธรรมในการบริหารจัดการกิจการของรัฐ นอกจากนั้น อิบน์ สะอูด ยังใช้อุดมการณ์อิสลามของวะฮาบีในการจัดตั้งนิคมและกองกำลังทหารที่มี ประสิทธิภาพขึ้น เรียกว่า กลุ่มอิกวาน หรือ กลุ่มภราดรภาพ (Brotherhood)² เพื่อที่จะขยายพื้นที่การ ปกครองของตนเอง

1.1. รัฐกับสถาบันศาสนาในซาอุดีอาระเบียยุคใหม่

ประเทศซาอุดีอาระเบียในยุคสมัยใหม่ ก่อกำเนิดขึ้นจากการที่กษัตริย์ อับดุล-อะซิซ อิบน์ สะอูด (ปี ค.ศ. 1925 – 1953) ยึดอำนาจเมืองริยาดคืนกลับมาจากตระกูลรอชีด นับจากนั้นเป็นต้นมา อิบน์ สะอูดจึงพยายามรวบรวมและขยายการปกครองของตน เริ่มจากการรื้อฟื้นอิสลามสายวะฮาบี ให้เป็นอุดมการณ์ของรัฐ พร้อมกันนั้น ก็ได้จัดตั้งกลุ่มขบวนการที่มีลักษณะกึ่งการเมือง-กึ่งศาสนา ขึ้นมา เรียกว่ากลุ่มอิกวาน (Ikhwan) ในขณะที่นักการศาสนาสายวะฮาบีมีหน้าที่คอยวินิจฉัย หลักการทางศาสนา (Fatwa) ในเชิงให้ความชอบธรรมต่อนโยบายและการดำเนินการของรัฐ แต่การ จัดตั้งนิคมอิกวานขึ้นนั้น รัฐมีเป้าหมายอยู่ 2 ประการ คือ 1. เพื่อเป็นกองกำลังรับทางทหาร 2. เพื่อที่จะลดความรู้สึกแบบเผ่าพันธุ์นิยมของพวกเบดูอินลง

เป้าหมายของการก่อตั้งกลุ่มอิกวานทั้ง 2 ดังกล่าว สอดคล้องกับความจำเป็นเร่งด่วนของอิบน์ สะอูด คือ พระองค์ต้องการให้มีกองกำลังพร้อมรบที่เป็นการระดมพลของพวกอาหรับเบดูอิน (แห่งเมือง نجد) และต้องการให้พวกเบดูอินเหล่านี้ใช้ความจงรักภักดี ความกล้าหาญ และการอุทิศ

² กลุ่มอิกวานในซาอุดีอาระเบียไม่ใช่กลุ่มเดียวกับกลุ่ม อิกวาน อัล-มุสลิมิน หรือ กลุ่ม “ภราดรภาพมุสลิม”

(Muslim Brotherhood) ในอียิปต์ที่มี เชค ฮาซัน อัล-บันนา เป็นหัวหน้าขบวนการและผู้ก่อตั้ง

ตนของพวกเขา เพื่อประโยชน์ในการสร้างเสถียรภาพแก่ประเทศชาติ หรือให้การคุ้มครองประชากรชาวเมืองแห่งฮิญาซ

หลังจากที่ได้จัดตั้งนิคมอิกวานขึ้นแล้ว อิบน์ สะอูด จึงได้สอดใส่จิตวิญญาณของการเป็นนักรบในหมู่ชาวอาหรับเบดูอิน ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็จัดส่งนักรบศาสนาไปยังนิคมของพวกอิกวานและตามชนเผ่าเบดูอินต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ศาสนาที่มีแนวทางเที่ยงตรงให้แก่บรรดาผู้นำชนเผ่า และผู้นำของพวกอิกวาน นอกจากนั้น นักรบศาสนาบางคนยังมีหน้าที่ปลุกฝังจิตสำนึกในด้านการรบเพื่อศาสนาเพื่อรับใช้แผ่นดินซาอุดีอาระเบียอีกด้วย ผลจากนโยบายดังกล่าว ทำให้นิคมอิกวานเปลี่ยนการสวมมิกดัจจากที่เคยมีต่อเผ่าชนไปเป็นสถาบันศาสนา และจากฐานรากนี้เองที่นิคมอิกวานถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมชนเผ่าเบดูอินต่าง ๆ ในซาอุดีอาระเบียอีกด้วย

ความจริง นิคมอิกวานเป็นนิคมของชนเผ่าเบดูอิน ที่ทางภาครัฐพยายามเปลี่ยนอาชีพและวิถีชีวิต จากเดิมที่เคยเป็นชนเผ่าเร่ร่อนมีอาชีพเลี้ยงสัตว์ หลังจากที่ได้รับจัดตั้งขึ้น จึงมีการส่งเสริมให้พวกเบดูอินอาศัยอยู่เป็นหลักแหล่ง และทำอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งพวกนี้ทั้งหมดจะยอมรับ อิบน์ สะอูด ในฐานะผู้นำที่ได้รับความชอบธรรมตามหลักการศาสนา

นิคมอิกวานแห่งแรกถูกสร้างขึ้นในเดือนธันวาคม 1912 อยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ เรียกว่า “Artawiya” ต่อมาจำนวนของนิคมได้เพิ่มขึ้นเป็น 222 แห่ง ในปี 1926³ จากนิคมทั้งหมดเหล่านี้ อิบน์ สะอูด สามารถเกณฑ์นายทหารที่มีความแข็งแกร่งได้ถึง 150,000 นาย การปลุกฝังจิตสำนึกว่าอิสลามสาวยะฮาบีย์เป็นเพียงหนทางที่เที่ยงตรงที่มุสลิมทุกคนจะต้องทำตาม ทำให้กลุ่มอิกวานมีความศรัทธาอย่างแรงกล้า จนสามารถรบชนะในทุก ๆ สมรภูมิจากปี 1914 ถึง 1927 ท้ายที่สุดในปี 1928 อิกวานจึงบุกเข้าไปยึดนครมักกะฮ์ได้ และยึดอำนาจมาจาก ชาร์ฟ ฮุสเซน แห่งมักกะฮ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่ขนานนามกลุ่มอิกวานว่าเป็น “ประชาคมการเมืองในเสื้อคลุมของศาสนา”⁴

ในขณะเดียวกัน นักรบศาสนา หรือ อุลามาอ์ ก็คอยชี้นำให้อิกวานต่อสู้กับพวกนอกศาสนา หรือพวคอกอย่างหนึ่งก็คือ นักรบศาสนาจะคอยให้ความชอบธรรมทางอุดมการณ์แก่กลุ่มอิกวานเพื่อรองรับนโยบายขยายดินแดนการปกครองของ อิบน์ สะอูด

เมื่อสามารถพิชิตฮิญาซและมักกะฮ์ ได้ ขอบเขตดินแดนของประเทศจึงถูกก่อรูปขึ้นค่อนข้างสมบูรณ์ อิบน์ สะอูด จึงไม่ต้องการกลุ่มอิกวานในรูปแบบลักษณะที่เป็นกองกำลังรบอีกต่อไป ในทางกลับกัน อิบน์ สะอูด กลับมองว่าความศรัทธาทางศาสนาอย่างแรงกล้าของพวกอิกวาน เป็นปัจจัยคุกคามที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อระบอบการปกครองของพระองค์เอง ฉะนั้น ความปรารถนาของ อิบน์ สะอูด ช่วงนี้ คือต้องการลดความรู้สึกศรัทธาของของกลุ่มอิกวาน เมื่อนโยบายของรัฐเป็นเช่นนี้ นักรบศาสนาจึงจำใจต้องเรียกผู้นำกลุ่มอิกวานมาสอนสั่งกันอีกครั้ง โดยที่นักรบ

³ John S. Habib, *Ibn Saud's Warriors of Islam* (Leiden, Netherlands : E.J. Brill, 1978) p.58

⁴ *Ibid.*, p.20

ศาสนาพยายามผลักดันแนวคิดที่ว่า อิสลามเป็นศาสนาที่นิยมทางสายกลาง (al Islam din wassat) และอิสลามก็ไม่ได้ปฏิเสธความสะดวกสบายทางวัตถุ และความร่ำรวยมั่งคั่ง⁵

หากพิจารณาจากนโยบายดังกล่าว อาจมีนัยยะที่ส่งตรงไปให้กับอิกวาน 2 ประการด้วยกัน คือ 1. ทางฝ่ายรัฐคาดหวังให้อิกวานลดความสุดโต่งในแนวคิดเรื่องศาสนาของตนเองลง 2. รัฐคาดหวังให้อิกวานอุทิศทั้งเวลา และทรัพยากรที่มีอยู่ไปในการทำเกษตรกรรม และแสวงหาความมั่งคั่งให้แก่ตนเองและประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม กลุ่มอิกวานปฏิเสธการตีความทางศาสนาในลักษณะสายกลางตามคำอธิบายของนักการศาสนาจากส่วนกลาง ในทางตรงข้าม พวกเขากลับรู้สึกว้าเหว่ทางของตนเองนั้น เป็นเสมือนผู้ปกป้องอิสลามแนววะฮาบีอย่างแท้จริง และการสู้รบกับพวกนอกศาสนาก็ยังคงเป็นเป้าหมายหลักของกลุ่มอิกวาน พวกเขาแสดงความสนิทสนมระหว่าง อิบน์ สะอูด กับ จักรวรรดิอังกฤษว่าเป็นสัญญาณแห่งความอ่อนแอของสถาบันผู้ปกครองและเป็นความหย่อนยานหละหลวมของความศรัทธาทางศาสนา

ในการประชุมครั้งแรกของกลุ่มอิกวานที่เมือง Artawiyya เมื่อปี 1926 พวกเขาประณามกษัตริย์ที่ส่งเจ้าชายสะอูดไปยังอียิปต์และส่งเจ้าชายไฟซอลไปอังกฤษ เพื่อเรียนรู้สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ทางทหารและการคมนาคมขนส่ง รวมถึงวิธีการกำหนดภาษีที่นอกเหนือจากหลักชารีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม) นอกจากนี้ พวกเขายังไม่พอใจที่รัฐไม่บีบบังคับให้ประชาชนชาวชีอะฮ์ที่อาศัยอยู่ทางตะวันตกของประเทศ หรือในเมือง al-Hasa และ al-Qatif ยึดถือหลักคำสอนของวะฮาบี อิกวานไม่พอใจที่รัฐให้การยอมรับการมีอยู่ของรัฐทรานส์จอร์แดน (Emirate of Transjordan) รวมไปถึงการหยุดยั้งไม่ให้พวกเขาบุกโจมตีอิรัก และให้พวกเขายุติการรบในที่อื่น ๆ ทั้งหมด

เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของฝ่ายอิกวานที่นับวันยิ่งเสียงดังขึ้น อิบน์ สะอูด จึงจัดให้มีการชุมนุมนักการศาสนาขึ้นในปี 1927 เพื่อปรึกษาขอความคิดเห็น ถึงแม้ว่าบรรดานักการศาสนาจะเห็นด้วยกับข้อเรียกร้องของกลุ่มอิกวานหลาย ๆ ประการด้วยกัน แต่นักการศาสนาที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ แม้ อิบน์ สะอูด จะไม่เลิกล้มการกำหนดภาษีที่เกินเลยจากหลักการศาสนา การปฏิบัติไค่นัลมราชบัลลังก์ก็ไม่ถือเป็นสิ่งอนุมัติ นักการศาสนายังยืนยันอีกว่ามีแต่เฉพาะอิหม่ามที่มีความชอบธรรมเท่านั้นที่จะประกาศการทำ “ญิฮาด” ได้⁶

การกดดันจากกลุ่มอิกวานหนักขี้นยิ่งขึ้นถึงขนาดที่ว่า อิบน์ สะอูด ต้องยอมทำตามข้อเรียกร้องบางประการ เช่น สั่งห้ามไม่ให้ตัวแทนอียิปต์เข้ามาในประเทศและหยุดพักการให้บริการโทรเลขเป็นการชั่วคราว เพื่อที่จะลดกระแสต่อต้านจากพวกอิกวาน และป้องกันไม่ให้กระแสต่อต้านรัฐแพร่กระจายออกไปในหมู่สาธารณชน อย่างไรก็ตาม มาตรการที่รัฐแสดงความอ่อนข้อ

⁵ Ayman Al-Yassini, **Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia** (Boulder : Westview Press, 1985) p.55.

⁶ Al-Yassini, *Ibid.* , p.56

ต่ออิกวานเหล่านี้ ก็ไม่ช่วยยับยั้งให้ผู้นำกลุ่มอิกวานทั้งหลาย⁷ บุคโฆมดีอิหร่าน คูเวต ตลอดจนบางเผ่าชนในเมืองนัจด์ที่สวามิภักดิ์ต่อ อิบну สะอูด

การกระทำเช่นนี้ ทำให้ อิบну สะอูด ไม่สามารถอดทนต่อไปได้ จึงตัดสินใจใช้มาตรการปราบปรามพวกอิกวาน จนในที่สุดอิกวานก็ถูกกำจัดไปในสมรภูมिरบที่เรียกว่า “Sibilah” เมื่อปี 1929 นิคมของพวกอิกวานทั้งหมดถูกทำลาย และนักรบอิกวานที่เหลือก็ถูกเปลี่ยนให้ไปทำหน้าที่หน่วยพิทักษ์คุ้มครองแห่งชาติ (National Guard)⁸

การปราบปรามกลุ่มอิกวานครั้งนั้น นับเป็นการลดบทบาทสำคัญของอิกวานในฐานะที่เป็นกองกำลังทางทหาร หลังจากนั้น อิบну สะอูด จึงมุ่งความสนใจไปยังการรวบรวมอำนาจทางการเมือง และการจัดตั้งระบอบการปกครองของราชวงศ์กษัตริย์ขึ้น มีการวางระบบการบริหารจัดการประเทศที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลมาจากรายได้มหาศาลจากการค้าน้ำมัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน 2 ประการ ที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมระหว่างสังคมกับรัฐในซาอุดีอาระเบีย คือ

1. ปัจจัยดังกล่าวทำให้การแบ่งแยกระหว่างบทบาทของศาสนาและบทบาทของการเมืองยิ่งเห็นเด่นชัดมากขึ้น

2. รัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่ในระดับต่าง ๆ กว้างยิ่งขึ้น ซึ่งแต่ก่อนเคยอยู่ภายใต้การดูแลโดยศาสนาและสถาบันทางศาสนา จนในที่สุดนักการศาสนาจึงสูญเสียภาระหน้าที่หรือบทบาทเดิมและกลายเป็นเพียง “กลุ่มกดดัน” ที่ถูกจำกัดอำนาจอิทธิพลในกิจกรรมและนโยบายด้านต่าง ๆ ของรัฐบาล ในขณะที่สถาบันศาสนาก็ไม่สามารถทำอะไรได้อย่างอิสระอีกต่อไป ยกเว้นจะต้องขึ้นอยู่กับอำนาจของรัฐส่วนกลาง

ในความเป็นจริง ความอยู่รอดของนักการศาสนาของซาอุดีอาระเบียทุกวันนี้จะขึ้นอยู่กับรัฐบาล บทบาทของนักการศาสนาถูกลดสถานะอยู่ในระดับข้าราชการพลเรือนที่รับเงินเดือนจากรัฐ โดยกิจกรรมต่าง ๆ ของนักการศาสนาจะขึ้นอยู่กับความเร่งด่วนทางด้านการเมือง ตำแหน่งผู้นำของนักการศาสนาเองจะได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์ และกิจกรรมของนักการศาสนาจะถูกกำหนดโดยกฎหมายของรัฐ การควบรวมนักการศาสนาให้เข้าไปอยู่ในส่วนการบริหารจัดการของรัฐ ช่วยให้รัฐใช้ศาสนาหรือสถาบันศาสนาของรัฐ (Religious establishment) เป็นแหล่งที่มาของความชอบธรรมในการปกครองได้ง่ายขึ้น

ถึงแม้ว่าจะมีการควบรวมนักการศาสนาไว้ในโครงสร้างรัฐ และถึงแม้ว่าสถานะอำนาจและบทบาทของนักการศาสนาจะถูกลดลงไปมาก แต่อิสลามก็ยังคงเป็นแหล่งที่มาแห่งความชอบธรรมที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดสำหรับเหล่าผู้ปกครองราชวงศ์ซาอุดีอาระเบียทุกคน ด้วยเหตุนี้

⁷ เช่น Faisal al Duwaish จากเผ่า Mutayr, Sultan Ibn Hamaid Ibn Bijad จากเผ่า Utaiba, และ Didan Ibn Hithlin จากเผ่า Ujman

⁸ Al-Yassini, *Ibid.* , p.56

เพื่อที่จะคำนวณลักษณะทางศาสนาไว้ในระบอบการปกครองของซาอุดีอาระเบีย อัล-กูรานจึงถูกประกาศให้เป็นรัฐธรรมนูญของประเทศ ในเวลาต่อมา เพื่อเป็นการตอบสนองข้อเรียกร้องทั้งที่มาจากภายในและภายนอก กษัตริย์จึงเพิ่มเติมหลักการไว้ว่าองค์ประกอบของรัฐธรรมนูญจะมาจากในคัมภีร์อัล-กูราน แบบฉบับของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด (Sunna) และธรรมเนียมปฏิบัติของ 4 คอลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมแห่งนครมะดีนะฮ์

หลักการดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในกฎหมายพื้นฐานของราชอาณาจักรแห่งอิญาซ (คือมีแบบแผนเหมือนรัฐธรรมนูญของเมืองอิญาซของปี 1926) ซึ่งระบุไว้ว่า กษัตริย์นั้นถูกจำกัดโดยหลักซารีอะฮ์ และว่ากฎหมายจะต้องสอดคล้องกับแบบฉบับของท่านศาสนทูต และการเห็นพ้องต้องกันของเหล่าสาวกของท่าน ในรัฐธรรมนูญของอิญาซกำหนดให้กษัตริย์ต้องปรึกษารีอ์กับนักการศาสนาในการตีความกฎหมายซารีอะฮ์ ข้อผูกมัดของกษัตริย์ที่จะต้องทำตามหลักซารีอะฮ์ อาจเห็นได้จากการแสดงออกทางสัญลักษณ์โดยการเข้าพิธีสาบานตน (ceremony of bay'a) ซึ่งถือเป็นสัญญาประชาคมระหว่างผู้ปกครอง ที่ให้คำมั่นว่าจะปกครองบ้านเมืองให้สอดคล้องกับกฎหมายซารีอะฮ์ ในขณะที่เหล่าราชกรก็จะให้คำมั่นเช่นกันที่จะเชื่อฟังผู้ปกครอง ตราบใดที่ผู้ปกครองปฏิบัติตามกฎหมายซารีอะฮ์ รัฐธรรมนูญแห่งอิญาซยังเป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้กันอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่ก็มีมีการปรับปรุงบางอย่าง

ในทศวรรษที่ 1960 เมื่อ กามาล อับดุล นัซเซอร์ (Gamal Abdul Nasser) อดีตประธานาธิบดีอียิปต์ เป็นนายกรัฐมนตรีทางการเมือง กษัตริย์ฟะฮัด (1964-1975) จึงให้สัญญา (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนปฏิรูป 10 ข้อของพระองค์) ที่จะจัดตั้งสภาที่ปรึกษา (Majlis al-Shura) และประกาศให้มี “กฎหมายพื้นฐานของการปกครอง” (a basic law of governance) (เช่นรัฐธรรมนูญ) โดยมีกฎหมายซารีอะฮ์เป็นแหล่งอำนาจสูงสุด⁹

ในปี 1975 กษัตริย์คอลิด (1975-1982) ยังคงรักษาคำมั่นสัญญาของกษัตริย์ฟะฮัด และต่อมาในปี 1980 มกุฎราชกุมาร (ตำแหน่งในขณะนั้น) ฟะฮัดไปไกลถึงกับจัดตั้งคณะกรรมการรัฐธรรมนูญ เพื่อที่จะร่างกฎหมายที่เรียกว่า “กฎหมายพื้นฐานของการปกครอง” พร้อมทั้งจัดตั้งสภาที่ปรึกษา โดยที่กฎหมายซารีอะฮ์ก็ยังคงเป็นพื้นฐานที่มีอำนาจสูงสุด อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวของกษัตริย์ฟะฮัด (1982-2005) ส่วนหนึ่งก็เกิดจากความกังวลเกี่ยวกับเหตุการณ์การปฏิวัติอิหร่าน และการบุกยึดมัสกะฮ์ในปี 1979 หากไ้ว่าเป็นความเคร่งครัดทางศาสนาของพระองค์เพียงอย่างเดียวไม่

ความจริงคำสัญญาที่จะให้มีรัฐธรรมนูญที่ตั้งอยู่บนฐานของหลักซารีอะฮ์ และการจัดตั้งสภาที่ปรึกษายังไม่เคยถูกนำไปปฏิบัตินับตั้งแต่การก่อตั้งประเทศซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่จนถึงช่วง

⁹ Gerald de Guary, *Faisal : King of Saudi Arabia* (London, 1996) pp.113-114

ต้นของทศวรรษที่ 1990 แต่เหล่าบรรดาผู้ปกครองมักใช้คำมั่นสัญญาดังกล่าวนี้ไว้เป็น “มาตรการป้องกัน” ในยามใดก็ตามที่เกิดวิกฤติความชอบธรรมในการปกครองอย่างหนักมากกว่า

นอกจากนั้น ผู้ปกครองยังใช้อิสลามในการให้เหตุผลถึงการที่ซาอุดีอาระเบีย ไม่มีสถาบันบางอย่าง เช่น นอกจากซาอุดีอาระเบียจะไม่มีสถาบันนิติบัญญัติดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ก็ยังไม่มีพรรคการเมืองและสหภาพแรงงาน โดยให้เหตุผลว่า ในกรณีของพรรคการเมืองนั้นไม่มีความจำเป็น เนื่องจากทั่วทุกดินแดนในราชอาณาจักรมีความยุติธรรมที่ตั้งอยู่บนรากฐานของกฎหมายชารีอะฮ์อยู่แล้ว อีกทั้งยังมีคำสั่งห้ามในอัล-กุรอานในการแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ส่วนกรณีสหภาพแรงงานนั้น ถูกปฏิเสธเพราะถือเป็นอันตรายต่อเศรษฐกิจที่ยังอ่อนแอ และไม่มีควมจำเป็นในประเทศอย่างซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นประเทศที่กฎหมายของแผ่นดินคุ้มครองกลุ่มแรงงานอย่างเต็มที่อยู่แล้ว

1.2. การวินิจฉัยทางศาสนาและบทบาทของนักการศาสนาในทางการเมือง

การวินิจฉัยทางศาสนา (Fatwa) ในประเด็นปัญหาทางการเมืองของนักการศาสนาในยามวิกฤติ ฉายภาพให้เห็นถึงอำนาจของนักการศาสนา และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพวกเขาในกิจการของราชอาณาจักร การออกคำ “ฟัตวา” ถือเป็นเครื่องมือที่ทรงอำนาจ ซึ่งถูกใช้โดยบรรดาผู้ปกครองที่สืบทอดตำแหน่งกันมาในการใช้อำนาจความชอบธรรมในการดำเนินการทางการเมือง

กษัตริย์ อับดุล อะซีซ อิบน์ สะอูด มักปรึกษาอุลามาอ์ และขอคำ “ฟัตวา” จากอุลามาอ์ในทุก ๆ การเคลื่อนไหวที่สำคัญทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการออกคำฟัตวาเพื่อปราบปรามกลุ่มอิกวาน การพบปะกับประธานาธิบดีรูสเวลต์แห่งสหรัฐฯ และนายกรัฐมนตรี Churchill แห่งอังกฤษ ในปี 1944 หรือ การให้ความร่วมมือกับสหรัฐฯ ในการสำรวจและขุดเจาะน้ำมันในประเทศ นอกจากนี้ อิบน์ สะอูด ยังใช้อิสลามในการสร้างความปรองดองแห่งชาติอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า มีคำฟัตวาออกมาเรียกร้องให้มีความอดทนอดกลั้นในหมู่มุสลิม โดยระบุไว้ว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างพวกที่สวมใส่เสวียน (iqbal) และพวกที่สวมใส่ผ้าพันหัว (emama) ตราบใดที่พวกเขาเชื่อหรือศรัทธาเหมือนกัน

หลังจากมีฟัตวาออกมา กษัตริย์ อับดุล อะซีซ อิบน์ สะอูด และอุลามาอ์ จึงประกาศว่าความศรัทธาของมุสลิมทุกคน ไม่ว่าจะเป็นพวกเบคูอินหรือพวกคนเมืองนั้นเหมือนกัน แม้ว่าอาจมีความแตกต่างให้เห็นระหว่างสาขา (branches) อย่างเช่น ความแตกต่างของสำนักคิดต่าง ๆ ในกลุ่มซุนนีย์ แต่มุสลิมทุกคนก็มีรากฐานเดียวกันหมด¹⁰

บทบาทสำคัญของการฟัตวายังเห็นได้ในประเด็นที่เกี่ยวกับการโอนอำนาจจากกษัตริย์สะอูดไปให้กับไฟซอล หลังจากที่ถูกกษัตริย์สะอูดต้องไปอาศัยอยู่ต่างประเทศเพื่อรับการรักษาทาง

¹⁰ L.P. Goldrup, *Saudi Arabia. 1902 – 19032 ; The Development of a Wahhabi Society* (los Angeles, 1971), pp. 185-186

การแพทย์เป็นเวลานาน ประกอบกับความสุรุ่ยสุร่ายของพระองค์ การขาดวิสัยทัศน์ในการดำเนินนโยบายในภูมิภาค โดยเฉพาะเรื่องภัยคุกคามต่อประเทศที่มาจากแทรกแซงของอียิปต์ในช่วงสงครามเยเมน ตลอดจนกระแสกดดันภายในที่เรียกร้องการปฏิรูป

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้อุลามาอู ซึ่งนำโดยมุฟตีใหญ่ เรียกร้องหลักการเรื่องผลประโยชน์มวลชนสาธารณะ และออกคำฟัตวาในวันที่ 29 มีนาคม 1964 เรียกร้องให้มีการโอนอำนาจทั้งหมดในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจการภายในประเทศและกิจการด้านต่างประเทศให้แก่ไฟซอล (ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นมกุฎราชกุมาร และนายกรัฐมนตรี) ถึงแม้ว่ากษัตริย์สะอูดจะยังเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองสูงสุดในแง่ของธรรมเนียมปฏิบัติก็ตาม หลังจากนั้น เจ้าชายของราชวงศ์สะอูดจำนวน 68 คน จึงให้การรับรองคำฟัตวา

ต่อมาในวันที่ 30 มีนาคม 1964 สภารัฐมนตรี (หลังจากพิจารณาถึงการฟัตวา และผลประโยชน์ของมวลชนสาธารณะ) จึงตัดสินใจให้มีการโอนอำนาจทั้งทางด้านนิติบัญญัติ การบริหาร และตุลาการจากกษัตริย์สะอูดไปให้แก่มกุฎราชกุมารไฟซอล ในวันที่ 2 พฤศจิกายน 1964 ไฟซอลได้สืบทอดบัลลังก์ขึ้นมาเป็นกษัตริย์องค์ต่อมา โดยมีพิธีการ *Bay'a* หรือการให้คำมั่นที่จะปกครองรัฐตามหลักกฎหมายชารีอะฮ์ และธรรมเนียมประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา¹¹

ดังนั้น การฟัตวาของอุลามาอู และลักษณะสัญลักษณ์ทางศาสนาอื่น ๆ เช่น การ *Bay'a* จึงเป็นเรื่องสำคัญในการได้มาซึ่งความชอบธรรม ดังกรณีตัวอย่างของการโอนอำนาจที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์นี้เผยให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการแย่งชิงอำนาจระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ของราชวงศ์ซาอูดีอาระเบีย โดยที่การสนับสนุนของอุลามาอูถือเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างมาก

กรณีตัวอย่างอีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากอุลามาอูเพื่อยืนยันถึงความชอบธรรมในการดำเนินการทางการเมืองของผู้ปกครอง คือกรณีการออกคำฟัตวาในเหตุการณ์ที่กลุ่มขบวนการอิสลามบุกยึดมัสยิดลิสระอมในนครมักกะฮ์ กษัตริย์คาลิด (Khalid) ได้ถามถึงความเห็นของอุลามาอูในกรณีการใช้กำลังปราบปรามกลุ่มก่อการ อุลามาอูจึงออกคำฟัตวา โดยระบุว่า ผู้ก่อกบฏควรมีทางเลือกให้ยอมจำนนเป็นลำดับแรก พร้อมทั้งยอมวางอาวุธ หากพวกเขาทำตามนี้ พวกเขาก็จะถูกนำตัวไปดำเนินคดี แต่หากพวกเขาปฏิเสธ ทุก ๆ มาตรการ (รวมถึงการใช้กำลัง) จะถูกนำมาใช้เพื่อจับกุมพวกเขา อุลามาอูออกคำฟัตวาดังกล่าวนี้อย่างอิงหลักฐานจากหะดีษ¹² เมื่อมีคำฟัตวาผู้นี้ผู้มีรัฐซาอูดีอาระเบียจึงจัดการกับวิกฤติที่เกิดขึ้นได้สำเร็จในที่สุด

สำหรับกรณีของเศรษฐกิจ – สังคมและสิ่งประดิษฐ์ทางเทคโนโลยีใหม่ๆ ทั้งหมดที่นำเข้ามาในซาอูดีอาระเบียนั้น ก็ต้องได้รับความเห็นชอบทางศาสนาจากอุลามาอูก่อน ซึ่งการนำเข้ามาในตอนแรกมักถูกต่อต้าน จริงอยู่ตลอดช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่นั้น ไม่เคยมีการปะทะกันครั้งใด

¹¹ Layish, *op.cit.*,p.49

¹² หะดีษ หมายถึง วจาของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด

(ระหว่างสถาบันอุลามากับผู้ปกครองราชวงศ์สะอูด) ที่อุลามาจะได้รับชัยชนะ แต่ประเด็นที่สำคัญคือ ไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงอะไรใหญ่ ๆ เกิดขึ้นเช่นกัน หากการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้รับความเห็นชอบจากฝ่ายอุลามา อาทิเช่น การนำเข้าวิทยุ ซึ่งถูกต่อต้านในช่วงแรก จนกระทั่งกษัตริย์ได้แสดงการอ่านคัมภีร์กูรานผ่านรายการวิทยุออกอากาศ เมื่ออุลามาได้ยื่นคำคำรัสของพระเจ้าผ่านทางวิทยุ อุลามาจึงสรุปว่า วิทยุไม่ใช่สิ่งเลวร้ายอะไร ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องห้าม

เช่นเดียวกัน อุลามาอุเลิต่อต้านโทรทัศน์ และโทรศัพท์ที่ถูกนำเข้ามาในสมัยกษัตริย์ไฟซอล หลังจากที่พวกเขาเข้าใจถึงประโยชน์ของระบบสื่อสารมวลชนในการสั่งสอน เผยแพร่ และการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องอิสลาม

1.3. อิสลามกับนโยบายต่างประเทศของซาอุดีอาระเบีย

ในซาอุดีอาระเบีย อาจกล่าวได้ว่า อิสลามถูกใช้ไปในทางการส่งเสริมนโยบายต่างประเทศของรัฐ พฤติกรรมระหว่างประเทศของซาอุดีอาระเบียถึงแม้จะให้ความสำคัญต่อหลักคำสอนของอิสลาม แต่ก็สร้างพันธมิตรทางยุทธศาสตร์อย่างใกล้ชิดกับมหาอำนาจตะวันตก พร้อมทั้งส่งเสริมนโยบายสายกลาง หรือนโยบายนิยมตะวันตกในโลกอาหรับและโลกอิสลาม โดยมีเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง 2 ประการ คือ เสถียรภาพ และความมั่นคงของระบอบการปกครองในประเทศเอง

ความจริง ความกังวลเกี่ยวกับเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐบาลถือเป็นตรรกะบอกลังนโยบายต่างประเทศนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งประเทศ ด้วยเหตุนี้ อิสลามจึงถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายทั้งสอง อาทิเช่น ในช่วงต้นของปี 1926 กษัตริย์ อับดุลอะซีซ อัล-สะอูด ได้จัดการประชุมสัมมนามุสลิมโลกขึ้นที่นครมักกะฮ์ โดยหนึ่งในเป้าหมายของการจัดประชุมก็เพื่อให้โลกมุสลิมในระดับนานาชาติยอมรับการควบคุมอำนาจในดินแดนซึ่งที่ครั้งหนึ่งเคยปกครองโดยราชวงศ์ฮาซิมิต์ (Hashimite) และเพื่อเป็นการตอบโต้การเคลื่อนไหวของกษัตริย์ฟารูกแห่งอียิปต์ที่ต้องการฟื้นฟูระบบคอลีฟะฮ์อีกครั้ง อันจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของฐานการเมืองของอิบน์ สะอูด เอง พระองค์เป็นกังวลและหวาดระแวงเจตนาของเหล่าผู้ปกครองจากราชวงศ์ฮาซิมิต์เสมอ ไม่ว่าจะเป็นราชวงศ์กษัตริย์ในทรานซจอร์แดน หรือในอิรัก เพราะครั้งหนึ่งอิบน์ สะอูด เคยโค่นล้มการปกครองของราชวงศ์ฮาซิมิต์ในมักกะฮ์มาแล้ว พระองค์จึงกลัวจะเกิดการล้างแค้น

ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่า ในด้านหนึ่ง ซาอุดีอาระเบีย เลือกที่จะสร้างพันธมิตรกับมหาอำนาจตะวันตกเพื่อยับยั้งรัฐต่าง ๆ ของราชวงศ์ฮาซิมิต์ แต่ในอีกด้านหนึ่งซาอุดีอาระเบีย (ในช่วงหลังสงครามโลก) ก็ต่อต้านแผนการรวมประเทศอาหรับให้เป็นหนึ่งเดียว หรือที่เรียกว่า มหาซีเรีย (Greater Syria) ที่เสนอโดยกษัตริย์ อับดุลลอฮ์แห่งทรานซจอร์แดน และแผนการรวมประเทศพระจันทร์เสี้ยวสมบูรณ (Fertile Crescent) ที่นำเสนอโดยนายกรัฐมนตรีนูรี อัล-สะอิดแห่งอิรัก (Nuri al-Said) ทั้งสองแผนการดังกล่าวนี้ ถือเป็นภัยคุกคามต่อเอกราชทางการเมืองของอิบน์ สะอูด

¹³ ความจริง อิบน์ สะอูด เองคัดค้านแผนการจัดตั้งสหภาพอาหรับ หรือ การก่อตั้งสันนิบาตอาหรับ ในปี 1948 อย่างรุนแรงและเปิดเผย พระองค์กล่าวว่า “ความพยายามในการรวบรวมรัฐธรรมนูญและการศึกษาในประเทศอาหรับเข้าด้วยกัน ถือเป็นเรื่องน่าสรรเสริญ อย่างไรก็ตาม ราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นดินแดนที่มีสถานศักดิ์สิทธิ์อยู่ จึงมีสถานะพิเศษ และไม่สามารถยินยอมให้มีโครงการทางรัฐธรรมนูญหรือการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับหลักคำสอน และธรรมเนียมปฏิบัติของอิสลามได้”¹⁴

ในยุคสมัยของกษัตริย์ไฟซอลเช่นกัน ที่อิสลามถูกใช้ไปในทางการให้ความชอบธรรมต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ซึ่งยุคนี้เป็นยุคที่อุดมการณ์ชาตินิยมของนักเซอร์และพรรคบาชถือเป็นภัยคุกคามต่อความชอบธรรมของราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย การที่อียิปต์เข้าแทรกแซงในสงครามกลางเมืองในเยเมน (1962-1965) นับเป็นภัยอันตรายที่แท้จริงต่อความมั่นคงของซาอุดีอาระเบีย กษัตริย์ไฟซอลจึงตอบโต้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยเน้นย้ำถึงความโดดเด่นของนโยบายต่างประเทศที่เรียกว่า “Arab-Islamic Tradition” ซึ่งในด้านหนึ่งอ้างความเป็นศูนย์กลางอิสลามของซาอุดีอาระเบีย แต่ในขณะเดียวกัน ก็ส่งเสริมแนวคิดการรวมอิสลามในระดับโลก (Pan-Islamism)

ในปี 1963 กษัตริย์ไฟซอลได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างแนวคิดการรวมอาหรับ (Pan-Arabism) ของประธานาธิบดีนักเซอร์แห่งอียิปต์ กับแนวคิดการรวมอิสลามของซาอุดีอาระเบียว่า “เราไม่จำเป็นต้องนำเข้าธรรมเนียมปฏิบัติของต่างชาติ เรามีประวัติศาสตร์และความรุ่งเรืองในอดีต เราเป็นหัวหน้านำชาวอาหรับและโลก เพราะอะไรที่เราสามารถเป็นผู้นำของพวกเขา? (ถ้าไม่ใช่) คำดำรัสของพระเจ้าและกฎหมายชารีอะฮ์จากศาสนาทูตของพระองค์”

นอกจากนั้น อุลามาอียังให้เหตุผลเชิงศาสนาเพื่อประณามอุดมการณ์ชาตินิยมอาหรับ ดังจะเห็นได้ว่า เชค अबดุล อะซีซ อิบน์ุล บาซ (Shakh Abd al Aziz Ibn Al Baz) ได้วิพากษ์อุดมการณ์ชาตินิยมอาหรับเอาไว้ว่า “...ชาตินิยมอาหรับเป็นอุดมการณ์ที่อันตรายต่ออิสลาม และผู้ที่ศรัทธาในอิสลาม, ...การเรียกร้องไปยังชาตินิยมอาหรับเป็นการแบ่งแยกระหว่างมุสลิม; มันแยกมุสลิมที่ไม่ใช่อาหรับออกจากพี่น้องมุสลิมอาหรับ; มันแบ่งแยกอาหรับในหมู่เดียวกัน เพราะชาวอาหรับไม่ได้ถูกยอมรับทั้งหมด ทุกๆ ความคิดที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกในทุกระดับของมุสลิมจะถูกปฏิเสธ เพราะอิสลามเรียกหาความเป็นเอกภาพ ความสามัคคี และความร่วมมือ เพื่อช่วยเหลือคนยากจนและเสริมสร้างคำรัสของพระเจ้า”¹⁵

มาตรการที่ใช้ตอบโต้ภัยคุกคามจากลัทธิชาตินิยมของนักเซอร์ และอุดมการณ์การรวมอาหรับ คือ การจัดการประชุมอิสลามนานาชาติขึ้นในปี 1962 ที่เมืองมักกะฮ์ (ในยุคของกษัตริย์ไฟ

¹³ James P. Piscatori, “Islamic Values and National Interest : The Foreign Policy of Saudi Arabia”, ใน Adeed jDawisha, ed., *Islam in Foreign Policy* (London/New York, 1983) p.35

¹⁴ *Ibid.*, p.37

¹⁵ Ayman Al-Yassini, *Islam and Foreign Policy in Saudi Arabia* (Montreal, 1983) pp.10-11

ซอล) ซึ่งมีตัวแทนเข้าร่วมมากถึง 43 ประเทศ โดยมีการประกาศว่า “พวกที่ปฏิเสธอิสลาม และบิดเบือนการเรียกร้องของอิสลามภายใต้หน้ากากของลัทธิชาตินิยม ถือเป็นศัตรูตัวฉกาจที่สุดของชาวอาหรับอย่างแท้จริง ซึ่งความรู้เรื่องของชาวอาหรับไม่สามารถแยกออกจากความรู้เรื่องของอิสลาม”¹⁶ ผลสรุปจากการจัดประชุมครั้งนี้ทำให้มีการก่อตั้ง “สันนิบาตมุสลิมโลก” (World Muslim league) ขึ้นมาโดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ในมักกะฮ์ เป้าหมายหลักดั้งเดิมขององค์กรคือ การตอบโต้ อุดมการณ์แปลกปลอมทุกอุดมการณ์ และพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับอิสลาม และเป็นองค์กรที่ประสานความร่วมมือกับองค์กรอิสลามต่าง ๆ ทั่วโลก นับตั้งแต่มีการก่อตั้ง สันนิบาตมุสลิมโลกทำหน้าที่เป็นองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ (Non-State Actor) แต่ก็มีแนวโน้มเชิงไปในทางการเป็นกระบอกเสียงให้แก่รัฐบาลซาอุดีอาระเบีย

ภายหลังจากที่ประเทศอาหรับพ่ายแพ้สงครามให้แก่อิสราเอลในปี 1967 และความพยายามในการลอบวางเพลิงมัสยิดอัล-อักซอ (Al-Aqsa Mosque) ในกรุงเยรูซาเล็มเมื่อปี 1969 ซาอุดีอาระเบียจึงพยายามชูตัวเองว่าเป็นผู้นำของโลกมุสลิม โดยการเสนอแนวคิดการรวมอิสลามเป็นแนวทางแก้ปัญหาคความขัดแย้งระหว่างอาหรับกับอิสราเอล ในขณะเดียวกัน ซาอุดีอาระเบียก็ประสบความสำเร็จในการจัดประชุมโลกอิสลามเป็นครั้งแรก ซึ่งมีรัฐมุสลิมเข้าร่วมถึง 25 รัฐ จัดที่กรุงราบัต ประเทศโมร็อกโกในปี 1969 ภายหลังจากเหตุการณ์ความพยายามที่จะลอบวางเพลิงมัสยิดอัล-อักซอ

กษัตริย์ไฟซอลประสบความสำเร็จในการผลักดันให้ปัญหาปาเลสไตน์กลายเป็นวาระของโลกมุสลิมทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะของชาวอาหรับ การตอกย้ำมิติเกี่ยวกับอิสลามในประเด็นปัญหาปาเลสไตน์ ทำให้ราชวงศ์ซาอุดีอาระเบีย ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่า มีความจริงใจต่อการแก้ไขปัญหของชาวอาหรับ ดังนั้น ระบอบการปกครองของกษัตริย์ไฟซอลจึงมีความชอบธรรมมากขึ้นในซาอุดีอาระเบีย

ในขณะเดียวกัน ผู้ปกครองของราชวงศ์ซาอุดีอาระเบียที่สืบต่อกันมาก็มักถือโอกาสช่วงพิธีการแสวงบุญประจำปี ตอกย้ำถึงความสำคัญที่จะต้องเอามัสยิดอัล-อักซอ (ซึ่งเป็นมัสยิดที่ทรงเกียรติลำดับที่ 3 ของชาวมุสลิมทั่วโลก) กลับคืนมา และปิดเป่าสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์ออกจากมัสยิดให้หมด

หลังสงครามปี 1967 โลกอาหรับเกิดภาวะ “สูญญากาศทางอุดมการณ์” อันเนื่องมาจากภาวะเสื่อมถอยของอุดมการณ์ชาตินิยมอาหรับที่ต้องพ่ายแพ้สงครามกับอิสราเอล ซาอุดีอาระเบียจึงใช้โอกาสนี้ ปกครองเศรษฐกิจของประเทศที่เติบโตขึ้นจากรายได้น้ำมัน กษัตริย์ไฟซอลจึงแสดงบทบาทสำคัญในการจัดตั้ง “องค์การการประชุมอิสลาม” (Organization of Islamic Conference : OIC) ขึ้นในปี 1972 โดยมีเป้าหมายที่จะบรรลุถึง “ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกอิสลาม” (Islamic Solidarity) แม้จะไม่ได้ใช้คำว่า “เอกภาพอิสลาม” (Islamic Unity) ก็ตาม

¹⁶ Ibid. p.13

OIC มีการจัดตั้งสถาบันต่าง ๆ ที่มีลักษณะถาวร ซึ่งเป็นช่องทางให้ชาอูดีอาระเบียสามารถแสดงทัศนะของตนเอง และตอกย้ำบทบาทที่พิเศษของประเทศใน โลกอิสลาม ทำให้ภาวะผู้นำของชาอูดีอาระเบีย (เมื่อเทียบกับประเทศอาหรับอื่น ๆ) มีความแข็งแกร่งมากขึ้น

เพื่อที่จะบรรลุถึงความสามัคคีปรองดองในโลกอิสลาม สถาบันและหน่วยงานอิสลามด้านต่าง ๆ จึงถูกก่อตั้งขึ้น โดยมีกองทุนงบประมาณของชาอูดีอาระเบียเป็นฐานสำคัญ หนึ่งในหน่วยงานที่สำคัญ คือ “สภาเยาวชนมุสลิมโลก” (World Assembly of Muslim Youth : WAMY) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในเดือนธันวาคม 1972 กิจกรรมของ WAMY ประกอบไปด้วย การสร้างมัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาในต่างประเทศ สนับสนุนนักเผยแพร่ศาสนา ไปเยี่ยมเยือนชุมชนมุสลิมต่างประเทศ เป็นเจ้าภาพจัดประชุมประจำปีขององค์กรเยาวชนมุสลิม ตลอดจนการตีพิมพ์และแจกจ่ายหนังสือทางศาสนา กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่คล้ายกับองค์การสันนิบาตมุสลิมโลก ซึ่งบางส่วนใช้ไปในการสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบอบการปกครองของชาอูดีอาระเบีย เอง¹⁷

นอกจากนั้น อิสลามยังถูกใช้เป็นกลไกในการปกป้องระบอบการปกครองของราชวงศ์ชาอูดีอาระเบียโดยเฉพาะในยามที่เกิดวิกฤติความชอบธรรม ความมั่นคง และเสถียรภาพ เช่นภัยคุกคามจากระบอบอิสลามของมูอัมมัด อัล กัซซอฟี ผู้นำลิเบีย หรือ อยาตุลลอฮ์โคมัยนีแห่งอิหร่านในเดือนตุลาคม 1980 กัซซอฟีได้กล่าวหาชาอูดีอาระเบียว่าเป็นผู้ทำให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีมลทิน โดยปล่อยให้เครื่องบินรบอเมริกันบินเหนือ่านฟ้าชาอูดีอาระเบีย (ชาอูดีอาระเบียเป็นฝ่ายเชิญให้สหรัฐฯส่งเครื่องบิน E-3 AWACS 4 ลำเพื่อตรวจตราภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นกับท่อส่งน้ำมัน) เขาเตือนคนที่จะไปร่วมพิธีฮัจญ์ ไม่ให้เดินทางไปมักกะฮ์ในปีนั้น โดยอ้างว่าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวมุสลิมตกอยู่ภายใต้การยึดครองของสหรัฐฯ พร้อมทั้งเรียกร้องให้มุสลิมทำญิฮาดเพื่อปลดปล่อยสถานที่เหล่านั้น

ชาอูดีอาระเบียตอบโต้กัซซอฟีโดยตีตราให้เขาเป็น “ตัวแทนคอมมิวนิสต์” (communist agent) และตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับลิเบีย โดยให้เหตุผลว่ากัซซอฟี “ดูหมิ่นอิสลาม และหว่านเมล็ดพันธุ์แห่งความแตกแยกในหมู่มุสลิม”¹⁸ ส่วนสภาอูลามาอูลาฮ์ของชาอูดีอาระเบียก็โจมตีพลเอกกัซซอฟีว่าเป็นพวกคลั่งและเป็น “ทาสรับใช้ของมารร้าย” ผู้ซึ่งเยาะเย้ยคำสอนของอิสลามอย่างเปิดเผยในกรณีที่เตือนนักแสวงบุญไม่ให้มาประกอบพิธีฮัจญ์ และอุทิศตนเองไปในทางเผยแพร่ภาวะอนาธิปไตย และความแตกแยก¹⁹

ชาอูดีอาระเบียพยายามตอบโต้ภัยคุกคามจากอยาตุลลอฮ์โคมัยนีแห่งอิหร่าน โดยขนานนามการปฏิวัติอิหร่านว่าเป็น “การปฏิวัติชีอะฮ์” (Shi'ah Revolution) และกล่าวหาอยาตุลลอฮ์ว่าสมรู้ร่วมคิดกับอิสราเอล โดยดึงพลังกำลังที่อิรักมีอยู่ออกจากความขัดแย้งกับอิสราเอล เจ้าชาย

¹⁷ Piscatori, “Islamic values and National Interest” *op.cit.*, p.48

¹⁸ อ้างไว้ใน Kessing, Aug 7, 1981 p.31011.

¹⁹ *Ibid.*

นาเยฟ (Nayef) แห่งซาอุดีอาระเบีย ถึงกับกล่าวว่าสงครามของอิรักที่ต่อสู้กับอิหร่าน “ไม่เพียงเป็นการปกป้องแผ่นดินและอธิปไตยของอิรักเท่านั้น แต่ยังรวมถึงรัฐอาหรับทั้งหมด ดังนั้นซาอุดีอาระเบียจึงยืนอยู่ข้างอิรักในฐานะที่เท่าเทียมกันในการเผชิญกับอันตรายที่คุกคามชาวอาหรับอยู่”²⁰

ความจริง การที่โคมัยนีเรียกร้องให้โค่นล้มระบอบกษัตริย์ในซาอุดีอาระเบีย แล้วเปลี่ยนไปเป็นระบอบที่สอดคล้องกับหลักที่แท้จริงของอิสลาม ทำให้ซาอุดีอาระเบียและรัฐต่างๆ รอบอ่าวเปอร์เซียที่ใช้ระบอบการปกครองเหมือนกัน ต้องสนับสนุนอิรักทำสงครามกับอิหร่านอย่างเต็มตัว

ด้วยเหตุผลเดียวกัน ในกรณีที่ซาอุดีอาระเบียหวาดเกรงภัยคุกคามจากแนวคิดการปฏิวัติของคอมมิวนิสต์จากการที่สหภาพโซเวียตเข้าแทรกแซงในอัฟกานิสถาน เหตุการณ์ครั้งนี้จึงถูกพิจารณาว่าเป็นภัยคุกคามต่อประชาชาติมุสลิมทั้งหมด แม้ว่าส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะต้องการปกป้องบ่อน้ำมันในอ่าวเปอร์เซียจากสหภาพโซเวียตก็ตาม เจ้าชาย สะอูด อัล-ไฟซอล ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศขณะนั้น ได้แถลงการณ์ในการประชุมอิสลามจัดขึ้นที่ปากีสถานในปี 1980 เรียกการแทรกแซงอัฟกานิสถานของสหภาพโซเวียตว่าเป็น “การทำลายต่อโลกอิสลามอย่างเด่นชัด” นอกจากนั้น ในที่ประชุมยังมีการประกาศความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประเทศมุสลิมที่เป็นเพื่อนบ้านของอัฟกานิสถาน พร้อมทั้งเรียกร้องไม่ให้เข้าร่วมกีฬาโอลิมปิกที่จัดขึ้นในกรุงมอสโกในเดือนกรกฎาคม 1980 อีกด้วย

2. ขบวนการต่อต้านรัฐและการปฏิรูป: หลังสงครามอ่าวเปอร์เซีย

นับจากเหตุวินาศกรรม 11 กันยายน กลุ่มขบวนการที่ต่อต้านรัฐบาลซาอุดีอาระเบียกลายเป็นกลุ่มที่ถูกจับตามองมากที่สุด ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรมากนัก เพราะ อูสามะห์ บิน ลาติน นั้นเป็นคนที่เติบโตมาในซาอุดีอาระเบีย มีข้อสงสัยมาระยะหนึ่งแล้วว่า ชาวซาอุดีอาระเบียทั้งที่เป็นประชาชนคนธรรมดาและเจ้าหน้าที่ทางการได้ส่งความช่วยเหลือด้านการเงินไปให้ บิน ลาติน ในช่วงที่เขาลี้ภัยไปอยู่อัฟกานิสถานภายใต้การปกครองของรัฐบาลฏอลิบาน ทั้งนี้ ซาอุดีอาระเบียเป็นหนึ่งใน 3 รัฐ (ร่วมกับปากีสถานและสหรัฐฯ อาหรับเอมิเรตส์) ที่ให้การยอมรับความชอบธรรมของรัฐบาลฏอลิบาน นอกจากนั้น แหล่งข่าวยังระบุอีกว่าผู้ที่ก่อการในเหตุการณ์ 9/11 จำนวน 15 คน จากทั้งหมด 19 คน เป็นคนสัญชาติซาอุดีอาระเบีย

ความเชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ 9/11 กับซาอุดีอาระเบียดังกล่าว เพิ่มแรงกดดันให้รัฐบาลซาอุดีอาระเบียต้องพิจารณาถึงการปฏิรูปราชอาณาจักรอย่างจริงจัง อีกทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศทั้งทางด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ยังกลายเป็น “ประเด็นร้อน” ที่กลุ่มต่อต้านรัฐไม่พอใจ มีข้อเสนอแนะว่า หากปัญหาเหล่านี้ได้รับการแก้ไขในวิถีทางที่ถูกต้อง การชักจูงของพวกหัวรุนแรงก็

²⁰ Ibid.

คงจะไร้ผล แต่หากโครงสร้างของการปฏิรูปไม่ได้แปรไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง เสี่ยงเรียกร้องของกลุ่มหัวรุนแรงก็จะได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียอย่างแพร่หลายเช่นกัน

ความไม่พอใจและคำร้องทุกข์ของขบวนการต่อต้านรัฐบาลดังก็ก่อกองอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นความไม่พอใจที่เกิดจากทั้งปัจจัย “ภายใน” และ ปัจจัย “ภายนอก” ปัจจัยภายในคือ เรื่องเกี่ยวกับการปกครองที่มีลักษณะ “เผด็จการอำนาจนิยม” (authoritarianism) และการกดขี่ การกระจายความมั่งคั่งที่ไม่เป็นธรรม ความไม่เท่าเทียม ขาดระบบการเมืองที่มีลักษณะ “ตัวแทนแห่งตน” (representation) และการคงอยู่ของกองกำลังสหรัฐฯ ในประเทศ

ส่วนปัจจัย “ภายนอก” คือ การที่ซาอุดีอาระเบียมีส่วนรู้เห็นกับสหรัฐฯ ที่หนุนหลังอิสราเอล มาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจต่ออิรักที่นำโดยสหรัฐฯ และการที่สหรัฐฯ สนับสนุนรัฐบาลที่กดขี่ในตะวันออกกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ อัลจีเรีย และจอร์แดน

ซาอุดีอาระเบียนับเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะขบวนการอิสลาม ซึ่งถึงแม้จะถูกขวางกันหรือถูกสกัดยับยั้งโดยระบบการเมืองแบบอำนาจเผด็จการ แต่ก็ยังสามารถก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเครือข่ายที่เคลื่อนไหวกันอย่างลับ ๆ กระจายไปทั่วประเทศ

2.1. อิทธิพลและอำนาจของอัล-สะอูด

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า อัล-สะอูดอ้างความชอบธรรมในการปกครองประเทศจากความสำเร็จทางการทหารที่สามารถยึดอำนาจกลับคืนมาจากตระกูลรอชิดในช่วงทศวรรษที่ 1920 และ 1930 รวมถึงการเป็นพันธมิตรกับขบวนการศาสนาสายวะฮาบี ความสัมพันธ์นี้เริ่มต้นขึ้นในปี ค.ศ. 1744 ซึ่งเป็นปีที่ มุฮัมมัด อิบน์ อับดุลวะฮาบ และมุฮัมมัด อิบน์ สะอูด สัญญาเป็นพันธมิตรระหว่างกัน เรียกได้ว่าเป็นการประสานกันระหว่างการทหารและขบวนการศาสนา ในปัจจุบันสายตระกูลของอัล-วะฮาบก็ยังครอบครองสถาบันสำคัญทางศาสนาของประเทศ นักการศาสนาเหล่านี้มักออกคำฟัตวา (Fatwa) หรือคำตัดสินวินิจฉัยทางศาสนาเพื่อรองรับนโยบายของรัฐบาล ซาอุดีอาระเบีย รวมถึงนโยบายที่ขัดกับความรู้สึกของประชาชนด้วย เช่น มีการออกคำ “ฟัตวา” ให้ความชอบธรรมกับกองกำลังสหรัฐฯ ที่เข้ามาตั้งฐานทัพอยู่ในประเทศนับตั้งแต่ช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซียในปี ค.ศ. 1990 เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อิสลามก็ยังคงเป็นเสมือนดาบสองคมสำหรับสถาบันรัฐ เพราะในด้านหนึ่งถึงแม้ว่าสมาชิกราชวงศ์สะอูดจะได้รับความชอบธรรมในการปกครองในฐานะที่เป็นผู้คุ้มครองศาสนา แต่ในขณะเดียวกัน อิสลามก็เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกแห่งราชวงศ์สะอูดให้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายทางศาสนาอย่างเคร่งครัด เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกของราชวงศ์หันเหออกจากหนทางที่ถูกต้อง พวกเขาจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ เพราะสิทธิในการปกครองของราชวงศ์สะอูดจะต้องคำนึงถึงความเป็นพันธมิตรกับตระกูลอัล-วะฮาบด้วย แต่ในปัจจุบัน ความเป็น “พันธมิตร” ระหว่างรัฐบาลกับนักการศาสนาของทางการ ถูกตั้งคำถามโดยฝ่ายต่อต้าน เนื่องจากทั้ง 2 ฝ่ายไม่ได้

มีการตรวจสอบซึ่งกันและกันเหมือนในอดีต เพราะนักการศาสนากลายเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพาราชวงศ์ สะอุดหากต้องการความอยู่รอด

ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ฝ่ายรัฐบาลไม่ต้องการความชอบธรรมในการปกครองจากนักการศาสนาอีกต่อไป คำ “ฟิดวา” จากนักการศาสนายังคงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรองรับนโยบายของรัฐบาล เพียงแต่ความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นเปลี่ยนไป จากที่เคยอยู่ในฐานะ “พันธมิตร” วันนี้ นักการศาสนากลายเป็นผู้อยู่ได้บังคับบัญชาที่ต้องทำงานภายใต้ระบบข้าราชการ ซึ่งความสัมพันธ์เช่นนี้เกิดขึ้นมานานกว่า 25 ปีแล้ว

ยิ่งเวลาผ่านไป ราชวงศ์สะอุดก็ยิ่งเพิ่มมิติใหม่ ๆ มาใช้อำนาจสิทธิในการปกครองของตนเอง รวมถึงบทบาทใหม่ในฐานะผู้จัดให้มีสวัสดิการสังคม ราชวงศ์มักอ้างถึงสิ่งเหล่านี้โดยผ่านกลไกของการแบ่งสรรแจกจ่าย การบีบบังคับ และการแทรกแซง ถึงแม้ว่าในระยะหลัง ๆ นโยบายการแจกจ่ายจะถูกลดทอนลงไปมากเพราะรายได้จากการส่งออกน้ำมันของประเทศลดต่ำลง แต่ก็ยังมีสวัสดิการด้านการสาธารณสุข การศึกษา การช่วยเหลือด้านอาหารและพลังงาน การให้กู้ยืมที่ดินสำหรับสร้างบ้าน และการกระตุ้นการลงทุนอย่างกว้างขวาง

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ใช้นโยบาย “การบีบบังคับ” ผ่านหน่วยงานด้านข่าวกรองที่เข้มข้น ซึ่งมีหน้าที่ในการหยุดยั้งอิสรภาพในการแสดงความคิดเห็น การชุมนุมหรือการเคลื่อนไหวใด ๆ ของประชาชน การแสดงออกทางการเมืองแทบทุกรูปแบบถูกห้าม นอกจากนั้นกฎหมายของซาอุดีอาระเบียยังกีดกันประชาชนจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง หรือการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล เจ้าหน้าที่ทางการไม่ได้รับอนุญาตให้แสดงความคิดเห็นในประเด็นทางการเมืองอย่างเปิดเผย หรือให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ แม้แต่เป็นเรื่องที่พวกเขารับผิดชอบอยู่หากไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่อาวุโส การตั้งพรรคการเมือง และการเข้าร่วมกับพรรคการเมืองใด ๆ ถือเป็นเรื่องอันตรายต่อความมั่นคงของชาติ และถือเป็นอาชญากรรมที่ต้องถูกลงโทษ²¹

ราชวงศ์สะอุดได้แทรกแซงในทุกแง่มุมของสังคม เข้าครอบครองตำแหน่งทางการเมืองแทบทั้งหมด เข้าไปมีบทบาทในทุกภาคส่วนของเศรษฐกิจ และพยายามครอบงำสถาบันทางศาสนา ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าราชวงศ์ซาอุดีใช้นโยบายทั้งการล่อโดยให้รางวัล(อย่างเช่นสวัสดิการต่างๆ) และการข่มขู่ โดยการอ้างความชอบธรรมจากสถาบันศาสนา

2.2. การต่อต้านรัฐในอดีต

ความขุ่นเคืองต่อนโยบายและการปฏิบัติของรัฐบาลในหมู่ประชาชนคุกรุ่นมานานแล้วในซาอุดีอาระเบีย แต่ความขุ่นเคืองเหล่านี้ ในอดีตถูกระบายออกมาในวงสนทนาเล็ก ๆ เท่านั้น ซึ่งเสียงวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้จะไม่ค่อยระเบิดกลายเป็น “ประเด็นสาธารณะ” เท่าไหร่ แต่ประวัติการ

²¹ จักรุม มะลูลีม, ภูมิภาคอ่าวเปอร์เซียหลังสงคราม (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536) หน้า 141

ต่อต้านที่สำคัญในอดีต 2 เหตุการณ์ ถือเป็นตัวอย่างที่ดีในการพิจารณาขบวนการต่อต้านรัฐที่เป็นปรากฏการณ์อยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ เหตุการณ์การก่อกบฏของกลุ่มอิกวาน (Ikhwan) ในปี ค.ศ. 1929 และการบุกยึดมัสยิดิล-ฮารอม ในนครมักกะฮ์โดยนักการศาสนาที่ชื่อ จูฮัยมาน อัล-อุตัยบี (Juhaiman al-Utaibi) ในปี ค.ศ. 1979

กรณีตัวอย่างทั้ง 2 เหตุการณ์ สะท้อนให้เห็นถึง ความชอบธรรมทางศาสนาของราชวงศ์สะอูดที่ถูกท้าทายอย่างหนักจากกลุ่มขบวนการที่ก่อกำเนิดในใจกลางดินแดนที่เคยเป็นฐานสนับสนุนของอัล-สะอูดเอง (นั่นคือในเมืองนัจดู) ซึ่งหมายความว่าขบวนการต่อต้านรัฐทั้ง 2 ประกอบด้วยกลุ่ม มุวะฮิดูน (Muwahidun) (ซึ่งผู้ที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามของกลุ่มนี้จะเรียกว่ากลุ่ม “วะฮาบี” ที่เป็นกลุ่มที่ยึดมั่นหลักศาสนาอันบริสุทธิ์) นอกจากนั้น การต่อต้านทั้ง 2 ครั้งยังค่อนข้างมีน้ำหนัก เพราะรัฐบาลเป็นฝ่ายที่หันเหออกจากหนทางที่ถูกต้องของอัล-กุรอาน และแบบฉบับของศาสนทูตมุฮัมมัด (Sunna) รวมถึงการคอร์ปชั่นที่มีอยู่อย่างดาษดื่น

ในช่วงของการทำศึกพิชิตคาบสมุทรอาระเบียในช่วงต้นของศตวรรษที่ 20 มุฮัมมัด บินอับดุล อะซีซ บิดาผู้ก่อตั้งซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่ ได้อาศัยกองกำลังอันนำเกรงขามของกลุ่มอิกวานหรือนักรบชนเผ่าสายวะฮาบี เพื่อที่จะขยายพรแดนของราชอาณาจักร แต่พอเมื่อกลุ่มอิกวานแข็งแกร่งขึ้นจนกลายเป็นพลังอำนาจที่ท้าทายต่อการเป็นผู้นำของอับดุล อะซีซ เขาจึงไม่ลังเลที่จะปราบปรามกลุ่มอิกวานในสมรภูมิมิรบที่เรียกว่า “Sibilah” ในปี ค.ศ. 1929

ต่อมาภายหลังเกือบ 50 ปี หรือในปี 1979 จูฮัยมาน อัล-อุตัยบี (Juhaiman al-Utaibi) ก็ทำการบุกยึดมัสยิดิล-ฮารอม ซึ่งเป็นมัสยิดที่ทรงเกียรติที่สุดของโลกมุสลิมในนครมักกะฮ์ เป้าหมายของการบุกยึดครั้งนี้อยู่ที่ความพยายามที่จะโค่นล้มราชวงศ์กษัตริย์ อัล-อุตัยบี กล่าวหากษัตริย์ฟาฮัด (Fahd) ว่าเป็นผู้ปกครองที่คอร์ปชั่น หันเหออกจากหลักการศาสนา และฟั่งพาดะวันตก²² ชื่อกล่าวหาทั้งหมดเป็นข้อหาที่นักรบกลุ่มอิกวานเคยเรียกร้องมาแล้วในอดีต

อย่างไรก็ตาม การต่อต้านรัฐของ อัล-อุตัยบี ก็ไม่ได้ได้รับการสนับสนุนมากนัก อันเนื่องมาจากการที่เขาเลือกเอาสถานที่อันทรงเกียรติ แทนที่จะเลือกพระราชวังของกษัตริย์เป็นเป้าหมายการบุกยึด แม้กระนั้นก็ตาม การก่อการครั้งนี้ถือเป็นสัญญาณที่บอกถึงภัยอันตรายที่มีต่อฝ่ายรัฐบาลอย่างไม่ต้องสงสัย อัล-อุตัยบีสามารถยึดมัสยิดิล-ฮารอมไว้นานหลายสัปดาห์ จนกระทั่งหน่วยงานพิเศษของฝรั่งเศสเข้ามาช่วยฝ่ายรัฐบาลปราบปรามการก่อกบฏครั้งนี้ลงได้ เหตุการณ์จลาจลครั้งนี้นำไปสู่การเฝ้ามองหรือการตรวจตราต่อประชาชนมากยิ่งขึ้น รัฐบาลมอบอำนาจการปราบปรามให้แก่ฝ่ายตำรวจที่คอยดูแลด้านศีลธรรมของประชาชนมากยิ่งขึ้น มีมาตรการใหม่ ๆ เข้า

²² Joseph Kostiner, *State, Islam and Oppsition in Saudi Arabia : The Post Desert-Storm Phase*, **Middle East**

Review of International Affairs, Volume 1, No. 2 – July 1997 , Available at

<http://meria.ac.il/Jiounal/1997/issue2/jv1n2a8.html>

มาสังกัดกันการรวมตัวและการแสดงความเห็นของประชาชน แต่ในขณะเดียวกัน ฝ่ายราชวงศ์ซาอุด์ก็สัญญาที่จะปฏิรูปราชอาณาจักร

ในช่วงทศวรรษที่ 1980 รัฐบาลส่งเสริมระบบการศึกษาด้านศาสนาอิสลามให้แก่บรรดานักศึกษา คณาจารย์ และหัวหน้าเผ่าซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ รัฐได้เพิ่มงบประมาณมหาศาล เพื่อที่จะขยายมหาวิทยาลัยอิสลามทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นเป็นช่วงเศรษฐกิจ “ขาลง” หรือเป็นช่วงรายได้จากการส่งออกน้ำมันลดลง รัฐบาลพยายามแสวงหาความชอบธรรมท่ามกลางคะแนนนิยมที่ลดต่ำลง โดยการรวมสถาบันรัฐและศาสนาเข้าด้วยกัน มหาวิทยาลัย อิหม่าม มุฮัมมัด บินสะอูด (Imam Muhammad bin Saud University) ในกรุงริยาด มหาวิทยาลัยอิสลามในนครมะดีนะฮ์ และมหาวิทยาลัยอุมม อัล-กูรออ์ (Umm al-Qura) ในนครมักกะฮ์ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่โครงการอื่น ๆ กลับถูกระงับไว้ก่อน

จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1986 มีนักศึกษา 16,000 คนจากทั้งหมด 100,000 คน ที่เรียนต่อด้านอิสลามศึกษา²³ (Islamic Studies) ในช่วงต้นของศตวรรษที่ 1990 ปรากฏว่า 1 ใน 4 ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยทั้งหมดลงชื่อสมัครเป็นสมาชิกในสถาบันต่าง ๆ ทางศาสนา และนักศึกษารุ่นนี้ เมื่อจบการศึกษาก็เข้าไปทำงานเป็นข้าราชการ เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นผู้พิพากษากฎหมายอิสลาม (Shari'a) หรือเป็นครูสอนศาสนาตามมัสยิดต่าง ๆ ในประเทศที่มีกว่า 20,000 แห่ง ในทศวรรษที่ 1980 กระแสการฟื้นฟูอิสลามกระจายไปทั่วประเทศ แต่ไม่ได้เป็นกระแสที่ไปต่อต้านรัฐบาล กลุ่มขบวนการอิสลาม (ที่ไม่นิยมความรุนแรง) เกิดขึ้นมากมายในช่วงนี้

นอกจากนั้น กระแสฟื้นฟูอิสลามยังได้รับการเผยแพร่โดยเหล่านักรบญะฮ์ดีดินที่เพิ่งกลับมาจากสมรภูมिरิบในอัฟกานิสถาน ทั้งนี้มีประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียกว่า 12,000 คนที่สมัครใจไปรบในอัฟกานิสถานเพื่อต่อสู้กับการยึดครองของอดีตสหภาพโซเวียต ในจำนวนนี้มีประมาณ 5,000 คน ที่ได้รับการฝึกเป็นอย่างดี และเคยออกรบแล้ว²⁴

ทั้งหมดเหล่านี้ ถือเป็นรากฐานอย่างดีที่ก่อให้เกิดขบวนการต่อต้านรัฐ ซึ่งขึ้นมาบีบบังคับหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียปี ค.ศ. 1990 – 1991 โดยที่ข้ออ้างและความขุ่นเคืองของพวกเขาที่ไม่ได้แตกต่างอะไรมากนักจากกลุ่มขบวนการต่อต้านรัฐในอดีตที่ผ่านมา

2.3. ซาอุดีอาระเบียหลังสงครามอ่าวเปอร์เซีย

ทศวรรษที่ 1990 ถือเป็นช่วงเวลาที่ยากลำบากสำหรับซาอุดีอาระเบีย เริ่มจากความรู้สึกโกรธเคืองที่ระเบิดออกมาจากเหตุการณ์สงครามในอ่าวเปอร์เซีย การที่กองกำลังสหรัฐฯ เข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศ ทำให้กระแสการฟื้นฟูอิสลามแปรเปลี่ยนไปเป็นขบวนการต่อต้านรัฐ ปัจจุบัน

²³ Gwenn Okruhlik, *Networks of Dissent : Islamism and Reform in Saudi Arabia* , Social Science Research

Council Available at www.ssrc.org (8 March 2006)

²⁴ Ibid.

จำนวนหนึ่งกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านการคอร์รัปชันของราชวงศ์อัล-สะอูด สงครามที่เกิดขึ้นทำให้ประเด็นการถกเถียงการวิพากษ์วิจารณ์ราชวงศ์สะอูด ซึ่งแต่ก่อนเคยจำกัดขอบเขตอยู่ในวงสนทนาเล็ก ๆ กลายเป็นการพูดกันใหญ่โต โดยเฉพาะการถกเถียงกันในที่สาธารณะ ถึงแม้ว่ามหาวิทยาลัยทั้งหมดจะถูกปิดในช่วงที่เกิดสงคราม แต่มัสยิดก็กลายเป็นศูนย์กลางของการเทศนา เป็นศูนย์กลางของการถกเถียงเรื่องอุดมการณ์ และเป็นศูนย์กลางของการต่อต้านทางการเมือง เทปลับที่มีการบันทึกเสียงและใบปลิวถูกแจกจ่ายไปตามท้องถนน โรงเรียน และมัสยิด ถึงแม้ว่าอิสลามมักถูกราชวงศ์สะอูดใช้ในการสนับสนุนระบอบการปกครองของตนเอง แต่ในอีกด้านหนึ่ง อิสลามก็ถูกใช้ไปในทางต่อต้านระบอบการปกครองเช่นกัน

หลังจากสงครามอ่าวเปอร์เซีย นักการศาสนาที่ได้รับแต่งตั้งโดยรัฐถูกแทนที่ด้วยนักการศาสนาทางเลือกที่ได้รับความนิยมชมชอบจากมวลชน ฝ่ายต่อต้านรัฐอธิบายไว้ว่า “นักการศาสนากลุ่มเก่าเชื่อว่า ผู้ปกครองเป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่แทนพระเจ้าบนหน้าแผ่นดิน แต่นักการศาสนาใหม่ปฏิเสธความคิดเรื่องบทบาทผู้นำในหน้าที่การเป็นผู้แทนพระเจ้า ในทางกลับกัน ถือเป็นหน้าที่ของนักการศาสนาที่จะต้องเตือนและให้คำชี้แนะแก่รัฐบาล นักการศาสนาจะต้องเตือนเมื่อเห็นรัฐบาลใช้จ่ายงบประมาณไปอย่างเปล่าประโยชน์ เช่นในกรณีความไร้ประสิทธิภาพทางการทหาร ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลซาอุดีอาระเบียลงทุนมหาศาลทั้งซื้อและพัฒนาอาวุธยุทโธปกรณ์ทางการทหารมานานหลายปี

เมื่อนักการศาสนาของรัฐออกคำ “ฟัตวา” ที่ให้ความชอบธรรมต่อการคงอยู่ของกองกำลังสหรัฐในดินแดนซาอุดีอาระเบียโดยใช้ถ้อยคำทางศาสนา ผู้นำทางศาสนาคนอื่น ๆ ก็จะออกคำฟัตวาตอบโต้ในลักษณะประณามกองกำลังสหรัฐโดยใช้ถ้อยคำทางศาสนาเช่นกัน แต่ที่สำคัญคือ คำฟัตวาของนักการศาสนาทางเลือกมักได้รับการยอมรับและการสนับสนุนมากกว่านักการศาสนาฝ่ายรัฐ

นักเคลื่อนไหวอิสลามมักวิจารณ์กษัตริย์ฟาฮัดว่า พระองค์หันเหออกจากทางอันเที่ยงตรงของอิสลาม พระองค์ถูกพาดพิงทั้งเรื่องพฤติกรรมส่วนตัว เรื่องวิธีการปกครองบ้านเมือง เรื่องนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่สำคัญคือการที่พระองค์ทรงอนุมัติให้กองกำลังสหรัฐฯ เข้ามาประจำการในประเทศ ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์พระองค์ ซึ่งเป็นนักการศาสนาที่ได้รับความนิยม จะถูกจับกุม ดังเช่นกรณีของ ซัลมาน อัล-เอาดาอู (Salman al-Awdah) และศอฟีร์ อัล-ฮาวาลี (Safar al-Hawak) ในขณะที่นักการศาสนาที่ได้รับความนิยมอีกหลาย ๆ คนก็ถูกห้ามไม่ให้ทำการเทศนา

ในช่วงเวลาที่เกิดความสับสนวุ่นวายนี้ มีการยื่นคำร้องต่อกษัตริย์ฟาฮัดมากมาย เรียกร้องให้มีการปฏิรูปโครงสร้างในราชอาณาจักร ซึ่งเป็นการเรียกร้องในรูปแบบที่แปลกใหม่ กล่าวคือ ในช่วงก่อนสงครามอ่าวเปอร์เซีย การวิพากษ์วิจารณ์จะทำได้ในลักษณะที่เป็นส่วนตัวเท่านั้น และจะทำในลักษณะคำพูด แต่วันนี้การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเปลี่ยนไปเป็นการสนทนาทางสาธารณะ ซึ่งส่วนใหญ่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร มีการลงนามร่วมกัน และรวบรวมไว้ในรูปเอกสาร

กลุ่มขบวนการอิสลามทั้งหมดเห็นพ้องว่า สถาบันนักการศาสนาของรัฐควรถูกยกเลิก แล้วแทนที่ด้วยสถาบันศาสนาทางเลือกที่จะทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล พวกเขาให้ความเห็นว่า การได้เลือกตั้งเป็นไปอย่างมีประโยชน์ และว่าผู้ศรัทธาทุกคนจะต้องสามารถเลือกที่จะเชื่อฟังนักการศาสนาที่ตนเองถือว่ามีความชอบธรรมมากที่สุด ประเด็นก็คือ ราชวงศ์สะอูดจะต้องไม่ควบคุมนักการศาสนา โดยการแต่งตั้งสถาบันศาสนาของรัฐให้เป็นเสียงที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในการล้มล้างเสียงเดียว²⁵

ในปี 1991 นักวิชาการทางศาสนา ผู้พิพากษา และอาจารย์มหาวิทยาลัย ร่วมกันถึง 453 คน ออกมายื่นคำร้องอย่างเค็ดเคียว เพื่อเรียกร้องให้มีการฟื้นฟูค่านิยมอิสลาม คำร้องดังกล่าวเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมือง 12 ประเด็น ซึ่งรวมถึงการปฏิรูปสภาที่ปรึกษา ระบบตุลาการศาลที่เป็นธรรม การกระจายความมั่งคั่ง หยุดยั้งการคอร์รัปชัน และการให้ความสำคัญกับกฎหมายอิสลามเป็นอันดับแรก ลักษณะการเรียกร้องเช่นนี้ทำให้ได้รับการสนับสนุนจากมวลชน บรรดาผู้ปกครองของราชวงศ์สะอูดต่างเป็นกังวลกับคำร้องดังกล่าว ไม่ใช่เป็นเพราะเนื้อหาของคำร้องเท่านั้น แต่ยังรวมถึงวิธีการแพร่กระจายคำร้องสู่สาธารณะโดยผ่านทางโรงเรียนสอนศาสนาและมัสยิดอีกด้วย

ในเดือนกรกฎาคม 1992 นักวิชาการศาสนาจำนวน 107 คนได้ลงนามใน “บันทึกความเข้าใจแห่งคำแนะนำ” (memorandum of advice) หรือ *muzakharat al-nasih* ยื่นต่อกษัตริย์ฟะฮัด อย่างไรก็ตาม กษัตริย์ฟะฮัดก็ปฏิเสธไม่รับบันทึกความเข้าใจที่เป็นเอกสารความยาว 46 หน้า ซึ่งเป็นเอกสารที่ทำหายโดยตรงต่ออำนาจรัฐมากกว่าคำร้องที่มีการยื่นไปเมื่อปี 1991 ภาษาที่ใช้ในตรงไปตรงมา มีการตั้งข้อกล่าวหาอย่างเฉพาะเจาะจง ประณาม “ความสับสนวุ่นวายทั้งหมดในเรื่องเศรษฐกิจและสังคม...การคิดสินบนอย่างกว้างขวาง การเลือกที่รักมักที่ชัง และการทำงานที่บกพร่องอย่างรุนแรงของศาล” มีการวิพากษ์วิจารณ์ทุก ๆ แง่มุมของนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ และเรียกร้องให้มีการนำเอากฎหมายอิสลามไปปฏิบัติใช้อย่างจริงจังมากกว่านี้

กระแสกดดันให้มีการปฏิรูปไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะกลุ่มขบวนการอิสลามฝ่ายซุนนีย์เท่านั้น ทางฝ่ายชีอะฮ์ ก็มีกลุ่ม “ตัวแทนของขบวนการปฏิรูปฝ่ายชีอะฮ์” (Representatives of the Shia Reform Movement) ที่ออกมาเรียกร้องให้มีตัวแทนชาวชีอะฮ์เข้าไปเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาด้วย ส่วนประชาคมธุรกิจการค้าก็ได้ยื่นคำร้องขอให้มีการเปิดการค้าเสรี ผู้หญิง 40 คนได้ขับไล่คนขับรถของพวกเธอออกจากรถ แล้วขับรถด้วยตนเองออกไปยังถนนใจกลางกรุงริยาด ซึ่งเป็นการละเมิดกฎหมายของซาอุดีอาระเบีย

อย่างไรก็ตาม ราชวงศ์สะอูดก็ปฏิเสธการคงอยู่ของขบวนการต่อต้าน พร้อมทั้งแต่งตั้งเชิดชูเฉพาะผู้ที่สวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์ และเริ่มทำการปราบปรามฝ่ายตรงข้ามอย่างรุนแรง ในปี 1993

²⁵ Gwenn Okruhlik, *Networks of Dissent : Islamism and Reform in Saudi Arabia* , Social Science Research

องค์กรที่มีหน้าที่เผยแพร่สารของฝ่ายต่อต้านได้ก่อกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม มีการเดินขบวนประท้วง (ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต) เรียกร้องให้ปล่อยตัวนักการศาสนาที่ถูกจับกุมขัง การเดินขบวนประท้วงที่สำคัญที่สุดเกิดขึ้นที่เมืองบुरัยดะห์ (Buraydah) ในเดือนกันยายน 1994 ซึ่งเป็นเมืองที่เรียกได้ว่าเป็นฐานเสียงของราชวงศ์สะอูดเอง

ภายในกลุ่มขบวนการอิสลามเอง บรรดานักเคลื่อนไหวก็มีความคิดที่ต่างกันว่าควรหรือไม่ที่จะออกไปร่วมขบวนประท้วงสาธารณะ บางคนก็อ้างว่า จังหวะเวลาและเหตุผลในการประท้วงยังไม่เหมาะสม และว่าขบวนการยังไม่พร้อม แต่บางคนก็เข้าไปก่อความวุ่นวายในการเดินขบวนประท้วง ความคิดเห็นที่แตกต่างในการเดินขบวนประท้วงที่เมืองบुरัยดะห์ก่อให้เกิดการแบ่งขั้วอย่างชัดเจนระหว่างกลุ่มขบวนการที่มีแนวคิดปฏิรูป (reformists) กับกลุ่มที่มีแนวคิดหัวรุนแรง (radicals)

2.4. ผลจากการกดดันของขบวนการอิสลาม

มักเป็นที่กล่าวกันโดยทั่วไปว่า กระแสขบวนการอิสลามในซาอุดีอาระเบีย ถือเป็นตัวอย่างของความล้มเหลวหรือเป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วขณะที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียเท่านั้น นักเคลื่อนไหวอิสลามมักถูกเพิกถอนหรือไม่ให้ถูกแต่งตั้งโดยราชวงศ์สะอูด เนื่องจากพวกเขาไม่ค่อยมีปากมีเสียงเหมือนแต่ก่อน ความคิดเช่นนี้ถือเป็นความเข้าใจผิดเพราะใช้เกณฑ์วัดที่ไม่เหมาะสมหรือมองแค่ “การโค่นอำนาจรัฐ” (Regime change) เท่านั้นที่จะแสดงถึงความสำเร็จของขบวนการอิสลาม ความจริงการกดดันของนักเคลื่อนไหวอิสลามก่อให้เกิดการริเริ่มในการปฏิรูปที่เป็นอย่างก้าวที่สำคัญมากมาย

เช่น คงเป็นไปได้ยากที่กษัตริย์ฟะฮัดจะจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นในปี 1992 โดยปราศจากการกดดันของนักเคลื่อนไหวอิสลาม (ซึ่งเป็นเรื่องที่ราชวงศ์สัญญาที่จะจัดตั้งมาตั้งแต่ปี 1975) หรือคงเป็นไปได้ยากที่พระองค์จะจัดตั้งสภาท้องถิ่น (Provincial Councils) หรือต่อมาภายหลังได้ขยายจำนวนสมาชิกของสภาท้องถิ่นจาก 60 คน เป็น 90 คน โดยปราศจากการกดดันของนักเคลื่อนไหวอิสลาม แม้กระนั้นก็ตาม การปฏิรูปอย่างจำกัดของกษัตริย์ฟะฮัดในช่วงศตวรรษที่ 1990 ก็ไม่ได้ทำให้ให้นักเคลื่อนไหวอิสลามพอใจมากนัก พระองค์ทรงแต่งตั้งสภาที่ปรึกษาที่ไม่ได้มาจากฝ่ายนิติบัญญัติ แล้วให้อำนาจต่อสภาท้องถิ่นมากขึ้น (ซึ่งผู้นำของสภาท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นสมาชิกราชวงศ์) การปฏิรูปเช่นนี้สร้างความผิดหวังให้กับหลาย ๆ คน แต่สำหรับบางคนก็เกิดอาการแค้นเคือง เพราะถือเป็นการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองไว้ในมือของราชวงศ์สะอูดมากกว่าที่จะเป็นการขยายการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

และที่สำคัญอย่างยิ่ง อาจกล่าวได้ว่ามกุฎราชกุมารอับดุลลอฮ์ คงจะต้องดิ้นรนอย่างหนักเลยทีเดียว เพื่อแย่งชิงบัลลังก์กับเจ้าชายสุลต่าน (Prince Sultan) หลังการล้มป่วยลงของกษัตริย์ฟะฮัด นับตั้งแต่ปี 1995 แต่อับดุลลอฮ์ก็สามารถขึ้นครองตำแหน่งรักษาการแทนกษัตริย์ได้อย่างง่ายดายก็เพราะเสียงอันทรงพลังของนักเคลื่อนไหวอิสลามในซาอุดีอาระเบีย ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์อับดุลลอฮ์ (ตำแหน่งปัจจุบันหลังการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์ฟะฮัด) จึงต้องยอมอ่อนข้อต่อขบวนการของนัก

เคลื่อนไหวอิสลามบ้าง ดังจะเห็นได้ว่า พระองค์เริ่มทำตามข้อเรียกร้องของฝ่ายต่อต้าน โดยอนุญาตให้นักการศาสนาที่ได้รับความนิยมสามารถแสดงความคิดเห็นได้บ้าง ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็พยายามสั่งหยุดพฤติกรรมของบรรดาเจ้าชายในราชวงศ์ที่ชอบโอ้อวดความร่ำรวย นอกจากนี้ ยังมีรายงานว่า พระองค์ได้พยายามไม่ให้เจ้าชายคนต่าง ๆ เข้าไปมีผลประโยชน์ในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับน้ำมันจนเกินไป

ในฤดูร้อนของปี 1999 กษัตริย์อับดุลลอฮ์ได้ปล่อยตัวนักการศาสนาที่ถูกทางการจับกุม พระองค์ทรงให้อิสระกับสื่อมวลชนมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา พระองค์ทรงวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของสหรัฐฯ ที่มีต่อปัญหาความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลและปาเลสไตน์อย่างเปิดเผย ในวันที่ 14 พฤศจิกายน 2001 พระองค์ทรงเรียกนักการศาสนาของรัฐจำนวนมากมาเข้าเฝ้า เพื่อเตือนพวกเขาให้ระวังคำพูดคำจา และ “ไม่ใช่อารมณ์หากถูกยั่วยุจากผู้อื่น” นอกจากนี้ พระองค์ยังตักเตือนพวกเขาให้หลีกเลี่ยงจากการแสดงความคิดเห็นที่ส่อไปในทางยุแหย่หรือก่อวุ่น และให้คิดพิจารณาก่อนที่จะพูดสิ่งใดออกไป²⁶

ด้วยเหตุนี้ จึงถือได้ว่านักเคลื่อนไหวอิสลามได้รับชัยชนะในระดับหนึ่งที่สามารถทำให้เกิดการเจรจาต่อรองกับรัฐได้ ทั้ง ๆ ที่ เป็นสิ่งที่ยากลำบากที่จะทำสำเร็จภายใต้การควบคุมของระบอบเผด็จการอำนาจนิยมในประเทศซาอุดีอาระเบีย นักเคลื่อนไหวอิสลามเริ่มเจรจาต่อรองใหม่ในเรื่อง “สัญญาประชาคม” (social contract) ตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมา ราชวงศ์สะอูดจะยึดครองทุกตำแหน่งหน้าที่ในประเทศไว้หมด แต่มานี้ พวกผู้ปกครองทั้งหลายจะต้องประนีประนอมต่อรองให้สอดคล้องตรงกับการวิพากษ์วิจารณ์ทางอุดมการณ์และทางประวัติศาสตร์ ซึ่งฝ่ายนักเคลื่อนไหวอิสลามได้สื่อออกมาอย่างมีความหมาย

ในตอนนี้นักการศาสนาขึ้นเสนอ “บันทึกความเข้าใจแห่งคำแนะนำ” (Memorandum of advice) หรือที่เรียกว่า “nasih” พวกเขาได้เปลี่ยนแปลง “วาทะกรรมทางการเมือง” ในซาอุดีอาระเบียอย่างลึกซึ้ง การขึ้นเสนอดังกล่าวเป็นไปในลักษณะการดำเนินการร่วมกันอย่างจริงจัง ทำให้บรรดาผู้ปกครองต้องพิจารณาใคร่ครวญอย่างหนัก บันทึก “nasih” อนุญาตให้ประชาชนสามารถพูดคุยสนทนาเรื่องการเมืองและศาสนาได้ในซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นสิทธิของประชาชนที่ถูกปฏิเสธมาตลอด นอกจากนี้ ยังมอบ “ความเป็นอิสระในการรับรู้” ให้แก่ประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียอีกด้วย นั่นคือให้สิทธิเสรีภาพในการพูด ซึ่งที่ผ่านมา มีเพียงนักการศาสนาทางเลือกเท่านั้นที่กล้าพูดแทนประชาชน

กล่าวโดยสรุป หากความสำเร็จของขบวนการต่อต้านรัฐวัดกันตรงที่การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง (regime change) ก็ถือได้ว่านักเคลื่อนไหวอิสลามประสบความสำเร็จพอสมควรในซาอุดีอาระเบีย แต่หากความสำเร็จดังกล่าววัดกันตรงที่ “วาทะกรรม” (discourse) และ

²⁶ Ibid.

“ความหมาย” (meaning) ต้องถือว่านักเคลื่อนไหวอิสลามประสบความสำเร็จ เพราะประเด็นได้เถียงสำคัญในซาอุดีอาระเบียวันนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับการตีความหมายของคำว่า “ชาติ” (Nation) ผู้คนต่างพูดถึงเรื่องเงื่อนไขและองค์ประกอบของความเป็นชาติในหมู่พวกเขาเอง และพูดถึงเกี่ยวกับสิทธิที่จะพูดในเรื่องที่มีความอ่อนไหวเช่นนั้น การโต้เถียงพูดคุยในซาอุดีอาระเบียวันนี้ ผู้คนต่างตั้งคำถามว่าอะไรคือความหมายของคำว่า “ชาวซาอุดี” (Saudi) พูดยาก ๆ คือ พวกเขากำลังตั้งคำถามถึงความหมายเรื่องการเป็นพลเมือง (citizenship) ของตนเอง

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า นักเคลื่อนไหวอิสลามเป็นผู้ริเริ่มตั้งวงสนทนาแห่งชาติขึ้น โดยมีประเด็นสำคัญที่พูดคุยกันคือ อะไรคือความหมายของคำว่าพลเมืองชาวซาอุดีอาระเบีย อะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง และอะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา

3. ซาอุดีอาระเบียหลังเหตุการณ์ 9/11

นับตั้งแต่เหตุการณ์โศกนาฏกรรม 9/11 รัฐซาอุดีอาระเบียก็ตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงและเกิดความสับสนอลหม่านอย่างหนัก เนื่องจากผู้ก่อเหตุส่วนใหญ่เป็นคนสัญชาติซาอุดีอาระเบีย และสหรัฐฯ (ซึ่งเป็นพันธมิตรใกล้ชิด) กดดันซาอุดีอาระเบียอย่างหนักให้ปฏิรูปนโยบายภายในของประเทศ ซึ่งสหรัฐฯ เชื่อว่าเป็นต้นเหตุแห่งกระแสความรู้สึกต่อต้านอเมริกัน (anti-Americanism) ในหมู่สาธารณชนชาวซาอุดีอาระเบียจนทำให้เกิดเหตุการณ์ในวันที่ 11 กันยายน 2001 ขึ้น

การกดดันให้มีการปฏิรูปไม่ได้มาจากสหรัฐฯ เพียงฝ่ายเดียว แต่ยังรวมถึงกลุ่มขบวนการอิสลามทั้งสายเสรีนิยมและสายกลางภายในประเทศ ทั้งนี้รัฐบาลซาอุดีอาระเบียได้เริ่มทำการปฏิรูปบ้างแล้ว แต่การปฏิรูปที่ผ่านมายังห่างไกลจากความคาดหวัง ในทางกลับกัน การปฏิรูปบางอย่างกลับสร้างความขุ่นเคืองให้แก่สถาบันศาสนาอนุรักษนิยม ซึ่งเป็นสถาบันที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในประเทศและเป็นสถาบันที่ราชวงศ์ซาอุดีอาระเบียต้องอาศัยความชอบธรรมจากสถาบันนี้มาอย่างยาวนาน ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อีกปรากฏว่า ผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียมักกล่าวว่าย่ำอยู่บ่อย ๆ ถึงเรื่องการปฏิรูปเพื่อที่จะเบี่ยงเบนกระแสกดดันไปเป็นการนั่งสนทนาถกเถียงกันมากกว่าที่จะนำไปปฏิบัติจริง

อย่างไรก็ตาม เหตุระเบิดอาคารที่พักอาศัย 3 แห่งใจกลางกรุงริยาด (Riyadh) เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2003 สร้างความตื่นตระหนกให้แก่บรรดาผู้ปกครองและประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียอย่างรุนแรง เพราะเท่าที่ผ่านมามีการก่อความไม่สงบโดยใช้ความรุนแรงมักเล็งเป้าหมายส่วนใหญ่ไปที่ชาวตะวันตก แต่เหตุระเบิดที่ริยาด ทำให้ความคิดแบบเดิม ๆ เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง เพราะผู้ที่เป็เหยื่อของเหตุการณ์นี้คือ ชาวอาหรับ 18 คน ซึ่งในจำนวนนี้รวมถึงชาวซาอุดีอาระเบียด้วย เหตุระเบิดครั้งนี้ทำให้ผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียประจักษ์ถึงความจริงว่า พวกเขากำลังเผชิญกับศัตรูภายใน ซึ่งกำลังเปลี่ยนเป้าหมายการโจมตีและการทำลายล้าง ในขณะเดียวกัน ชาวซาอุดีอาระเบียก็เริ่มเข้าใจและทราบถึงความจริงว่า นับจากนี้เป็นต้นไป แผ่นดินซาอุดีอาระเบียจะกลายเป็นสมรภูมิรบสำคัญในการต่อสู้กับกลุ่มติดอาวุธมุสลิม

นับจากนั้นเป็นต้นมา ซาอุดีอาระเบียต้องเผชิญกับความหวาดกลัว เนื่องจากการก่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับวันก็ยิ่งรุนแรงขึ้น และขยายออกไปแทบจะทุกพื้นที่ของราชอาณาจักร โดยเป้าหมายหลักของผู้ก่อการคือ โคน์ลัมราชวงศ์ซาอุดีอาระเบีย ขจัดอิทธิพลของตะวันตกที่มีอยู่ในประเทศ และต่อต้านแนวคิดการเปิดเสรีของสังคมซาอุดีอาระเบียที่เพิ่งเริ่มขึ้น การต่อสู้กันระหว่างกลุ่มหัวรุนแรงและสถาบันรัฐของซาอุดีอาระเบียที่กำลังเป็นอยู่เช่นนี้ ถือเป็นวิกฤติการณ์ของประเทศ อันสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความวุ่นวายทางการเมืองภายในที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

3.1. เหตุการณ์วินาศกรรมในซาอุดีอาระเบีย

ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2002 ดูเหมือนว่าความเชื่อของราชวงศ์สะอุดเรื่องความเหลวไหลเกี่ยวกับกลุ่มหัวรุนแรงภายในประเทศจะมลายสิ้นไปทันที เมื่อมีเหตุระเบิดจนทำให้ผู้คนอย่างน้อย 34 คน เสียชีวิตในการระเบิดพลีชีพ 3 แห่ง บริเวณอาคารที่พักอาศัยของชาวต่างชาติในกรุงริยาด²⁷ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ทางการซาอุดีอาระเบียเข้าใจถึงการมีอยู่ของกลุ่มหัวรุนแรง ผลกระทบจากเหตุระเบิดที่มีต่อจิตใจของชาวซาอุดีอาระเบียนั้นลึกซึ้งมาก นักวิชาการซาอุดีอาระเบียถึงกับพูดว่า “เหมือนอย่างในโลกของพวกเขา (อเมริกัน) เปลี่ยนในวันนั้น เช่นกัน โลกของพวกเขาเปลี่ยนแปลงในคืนนั้น”²⁸

การตอบโต้เหตุระเบิดของรัฐบาลซาอุดีอาระเบียเป็นไปอย่างน่าประหลาด เพราะซาอุดีอาระเบียกลับเชื่อมโยงผู้ก่อการเข้ากับอัล-กออิดะห์ทันที (ซึ่งเหตุรุนแรงก่อนหน้านี้รัฐไม่เคยเชื่อมโยงถึงกลุ่มดังกล่าวเลย) ซาอุดีอาระเบียเริ่มเคลื่อนไหวอย่างที่ไม่เคยทำมาก่อน โดยแจกจ่ายชื่อและรูปภาพของบุคคลที่รัฐบาลหมายหัว 26 คน ไปทั่วราชอาณาจักร

เหตุการณ์นี้เช่นกันที่นำไปสู่การทบทวนความผิดพลาดร่วมกันของฝ่ายชนชั้นผู้ปกครองซาอุดีอาระเบีย รัฐบาลซาอุดีอาระเบียยอมรับเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม ว่า เหตุระเบิดถือเป็น “หลักฐาน” ที่แสดงถึงความบกพร่องในการปฏิบัติการด้านความมั่นคงของประเทศ มกุฎราชกุมารซาอุด อัล-ไฟซอล (Prince Daud Al-Faisal) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ กล่าวว่า รัฐบาลจะต้องเรียนรู้จากความผิดพลาดของเรา และต้องแสวงหาทางที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานของเรา²⁹

ภายหลังจากเหตุระเบิด รัฐบาลซาอุดีอาระเบียต้องเผชิญกับการกดดันที่เพิ่มขึ้นของนานาชาติ ให้ปราบปรามการก่อการร้าย พร้อมทั้งเดินหน้าปฏิรูปการเมืองเพื่อตอบโต้ปฏิบัติการของพวกหัวรุนแรง เมื่อเหตุระเบิดทำให้กระแสความนิยมอัล-กออิดะห์ลดลง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐบาลใช้กำลังทำสงครามกับอัล-กออิดะห์ได้อย่างสะดวกขึ้น เพราะก่อนหน้านี้รัฐบาลเกรง

²⁷ Keesings Record of World Events, 2003, Vol. 49, No5, p.45431.

²⁸ Donna Abu-Nasr, ‘Some Saudis urge Government To Crack Down’, at *story.news.yahoo.com T*

²⁹ *Ibid.*

กระแสด้านจากประชาชนหากใช้ความรุนแรงกับกลุ่มหัวรุนแรง ซึ่งรัฐบาลมักถูกกล่าวหาว่าทำตามคำสั่งของสหรัฐฯ ดังนั้น การใช้ความรุนแรงของอัล-กออิดะห์ จึงเท่ากับเป็นการเปิดทางให้รัฐบาลซาอุดีอาระเบียทำศึกได้อย่างเต็มที่

นับตั้งแต่วันที่ 12 พฤษภาคม 2003 รัฐบาลได้ทำการปราบปรามผู้ต้องสงสัยที่เป็นสมาชิกของอัล-กออิดะห์อย่างรุนแรง ทางทหารซาอุดีอาระเบียจับกุมผู้ต้องสงสัยจำนวนหลายร้อยคน ยึดอาวุธได้มากมาย และยิงต่อสู้กับกลุ่มติดอาวุธหลายครั้งด้วยกัน หน่วยงานความมั่นคงซาอุดีอาระเบียอ้างว่า ฝ่ายตนสังหารผู้ก่อการไปอย่างน้อย 39 คนในช่วงปี ค.ศ. 2003 ซึ่งในจำนวนนี้รวมถึงบุคคลที่รัฐบาลต้องการตัวมากที่สุด 12 คนจากทั้งหมด 26 คน ผู้ต้องสงสัยชาวซาอุดีอาระเบียจำนวนกว่า 600 คนถูกคุมขัง นอกจากนั้น ทางทหารซาอุดีอาระเบียยังอ้างว่า สามารถทำลายเครือข่ายก่อการร้ายสำคัญ ๆ ได้ถึง 6 เครือข่าย³⁰

ในอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายติดอาวุธก็เคลื่อนไหวเพื่อสร้างความรู้เสถียรภาพในราชอาณาจักรอย่างต่อเนื่อง โดยการใช้วิธีระเบิดพลีชีพ และการช่มโจมตี่ ซึ่งเป็นการก่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นเป็นประจำและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง สร้างความหวาดกลัวต่อผู้พบเห็นอย่างมาก แม้แต่เจ้าหน้าที่รัฐบาลและกองกำลังฝ่ายความมั่นคงก็ตกเป็นเป้าหมายการโจมตี่ด้วย แต่พอเมื่อฝ่ายก่อการร้ายลี้ภัยกล่าวหาที่จะโจมตี่เป้าหมายที่สำคัญ อันเนื่องมาจากมาตรการป้องกัน และการต่อสู้กับการก่อการร้ายของรัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ฝ่ายก่อการจึงเปลี่ยนเป้าหมายไปที่เหยื่อชาวต่างชาติที่สามารถทำร้ายได้ง่ายกว่า

ผู้ก่อการได้พุ่งเป้าหมายไปที่ชาวต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศ ซึ่งการทำเช่นนี้ ทำให้สะท้อนถึงเศรษฐกิจของประเทศ เพราะเศรษฐกิจของซาอุดีอาระเบียส่วนหนึ่งต้องขึ้นอยู่กับแรงงานต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศ การมุ่งเป้าหมายไปที่แรงงานต่างชาติ ทำให้กลุ่มแรงงานเหล่านี้หวาดกลัว และไม่กล้าที่จะอยู่ในประเทศ นอกจากนั้น การก่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ยังส่งผลกระทบทางอ้อมในด้านอื่น ๆ อีก อาทิเช่น เพิ่มความวิตกกังวลในมิติมหาชนภายในประเทศ ราคาน้ำมันไร้เสถียรภาพในระยะสั้น ค่าใช้จ่ายด้านความมั่นคงเพิ่มสูงขึ้น เงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศลดลงอย่างเห็นได้ชัด³¹

อย่างไรก็ตาม ในการแก้ปัญหาเหล่านี้ ผู้ปกครองซาอุดีอาระเบีย ดูเหมือนว่าจะตระหนักดีว่า วิธีการปราบปรามอย่างเดียวยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ดังนั้นจึงใช้นโยบายอื่น ๆ ควบคู่กันไปในการขจัดอิทธิพลของแนวคิดหัวรุนแรงให้หมดไปจากประเทศ แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงนโยบายต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เราควรพิจารณาถึงปัจจัยเสริมที่ก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นในซาอุดีอาระเบียกันเสียก่อน

³⁰Michael Knights, 'Saudi Arabia Faces Long Term Insecurity', *Janes Intelligence Review*, Vol.16.No.7, July 2004, p. 18.

³¹ *Ibid.*, p.17.

3.2. ทำไมกลุ่มแนวร่วมหัวรุนแรงจึงเพิ่มขึ้น?

ความถี่ของการก่อความไม่สงบและการปะทะกันด้วยอาวุธระหว่างฝ่ายความมั่นคงของซาอุดีอาระเบียกับสมาชิกกลุ่มติดอาวุธ ชี้ให้เห็นถึงจำนวนแนวร่วมผู้ก่อความไม่สงบที่มีเพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ ซึ่งเป็นผู้ที่ยอมแลกแม้แต่ชีวิตเพื่อที่จะโค่นล้มราชวงศ์กษัตริย์สะอูดในราชอาณาจักร การเข้าเป็นแนวร่วมก่อความไม่สงบของชาวซาอุดีอาระเบียนับวันยังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องพิจารณาถึงสาเหตุที่อยู่เบื้องหลัง หรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้

ประการแรกคือ ปัจจัยด้านประชากรและเศรษฐกิจ ซึ่งทั้ง 2 ปัจจัยถือเป็นสิ่งท้าทายอย่างหนักของรัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ประชากรของประเทศเพิ่มขึ้น 2 เท่า ภายในเวลา 20 ปี จนในปัจจุบันมีประชากรอยู่ทั้งหมด 23 ล้านคน แต่รายได้ที่ได้จากการขายน้ำมันของประเทศกลับคงที่ และไม่มีแนวโน้มว่าจะมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น³² เป็นเหตุให้รายได้สุทธิของประชากรต่อหัว (per capita income) ลดลงอย่างมาก ในขณะที่อัตราการว่างงานของคนในประเทศก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในช่วงชะงักงัน แต่พระราชวงศานุวงศ์กลับขยายสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และยังเป็นกลุ่มอภิสิทธิ์ชนที่ไม่มีใครกล้าแตะต้อง ด้วยเหตุนี้ หนุ่มสาวชาวซาอุดีอาระเบียจำนวนมากที่ต้องทนทุกข์จากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ จึงต่างโกรธแค้นต่อชีวิตที่สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือย ของบรรดาพระราชวงศานุวงศ์

อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขุ่นเคืองที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ด้านการเมือง กล่าวคือ หลายทศวรรษที่ผ่านมา ชาวซาอุดีอาระเบียส่วนใหญ่ปล่อยเรื่องการเมืองไว้ให้ผู้ปกครองเป็นคนดูแลจัดการ เพราะประชาชนต่างพอใจกับสวัสดิการทางสังคมที่รัฐบาลมอบให้จากรายได้การส่งออกน้ำมัน แต่ในปัจจุบันภาวการณ์เช่นนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เพราะประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียรุ่นใหม่เป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษา และเป็นกลุ่มคนที่เปิดรับต่อทุกสิ่งทุกอย่าง กลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้จึงไม่พอใจต่อการผูกขาดการเมืองของผู้ปกครอง โดยพวกเขาไม่มีโอกาสที่จะรับรู้ถึงกระบวนการที่รัฐปกครองประชาชน

นอกจากนั้น อีกปัจจัยหนึ่งซึ่งถือเป็นต้นเหตุสำคัญพอ ๆ กัน คือ กระแสต่อต้านอเมริกันที่แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วในราชอาณาจักร โดยเฉพาะ นโยบายสหรัฐฯ ที่มีต่อโลกมุสลิมโดยรวม ซึ่งดูเหมือนเป็นนโยบายต่อต้านอิสลาม ทำให้กระแสต่อต้านอเมริกันในสังคมซาอุดีอาระเบียเพิ่มทวีขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ชาวซาอุดีอาระเบียส่วนใหญ่เชื่อว่า ราชวงศ์สะอูดมีบทบาทสนองผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ด้วยเหตุนี้ ความรู้สึกต่อต้านอเมริกันจึงขยายตัวไปเป็นความรู้สึกต่อต้านรัฐบาลซาอุดีอาระเบียด้วยเช่นกัน

³²Ian Urbina, 'Rumblings in Riyadh', www.aAriah.com

จากปัจจัยเหล่านี้ จึงทำให้กลุ่มหัวรุนแรงสามารถแสวงหาแนวร่วมได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ผ่านสมรภูมิรบในสงครามอัฟกานิสถาน เซชเนีย และโคโซโว³³ ซึ่งเป็นคนสัญชาติซาอุดีอาระเบียที่มีจำนวนกว่า 15,000 คน และเป็นกลุ่มคนที่มีไฟของการต่อต้านอเมริกันอยู่ในตัว ที่พร้อมจะระเบิดความรู้สึกได้ในทุกขณะอยู่แล้ว

3.3. การรับมือกับปัญหาของราชวงศ์สะอูด

เมื่อทราบถึงความจริงว่าแนวคิดหัวรุนแรงในหมู่เยาวชนคนหนุ่มสาวชาวซาอุดีอาระเบียส่วนหนึ่งมาจากระบบการศึกษาและความนิยมชมชอบอิหม่ามบางคนที่มีแนวคิดรุนแรง รัฐบาลซาอุดีอาระเบีย จึงพยายามจำกัดอิทธิพลของพวกหัวรุนแรง มกุฎราชกุมาร(กษัตริย์)อับดุลลอฮ์เริ่มเน้นย้ำถึงความสำคัญของกระแสสายกลาง (moderation) เพื่อความสงบสุขของสังคมซาอุดีอาระเบีย พร้อมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนช่วยกัน “นำสังคมซาอุดีอาระเบีย ออกจากเมล็ดพันธุ์แห่งความบ้าคลั่งและความเกียจชัง ในทางตรงข้าม ให้โปรยเมล็ดพันธุ์แห่งความอดทนอดกลั้น และความเป็นเอกภาพทดแทน”³⁴ ซาอุดีอาระเบียได้ระดมบรรดาข้าราชการนักการศาสนาสายวะฮาบีย์จากระดับที่เป็นนักวิชาการสูงสุดไปจนถึงระดับต่ำสุดที่เป็นอิหม่ามตามชนบท ให้พร้อมใจกันประณามพวกหัวรุนแรง และส่งเสริมแนวคิดสายกลาง นักการศาสนาหัวรุนแรงถูกปลดออกจากการเป็นข้าราชการ บางแหล่งข้อมูลประมาณตัวเลขไว้ว่า นักเผยแพร่ศาสนาจำนวน 2,000 ถึง 3,000 คนที่มีความเห็นอกเห็นใจต่อการเรียกร้องของกลุ่มติดอาวุธ ถูกไล่ออกจากงานราชการ³⁵

พร้อมกันนั้น การส่งเสริมเรื่องความอดทนอดกลั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงเริ่มดำเนินการนับตั้งแต่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ (Reeducation) ครูที่สอนตามมัธยมต่าง ๆ การจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นในโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการของการมีส่วนร่วม³⁶ บทเรียนในตำราเรียนบางบทที่ใช้สอนในโรงเรียน ซึ่งค่อนข้างก้าวร้าวต่อคนต่างชาติต่างศาสนาถูกตรวจสอบและลบออกไป³⁷

รัฐบาลซาอุดีอาระเบียทราบว่า การจะต่อสู้กับการก่อการร้ายคงไม่สามารถทำโดยรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียวได้ ผู้นำของซาอุดีอาระเบียจึงพยายามแยกมติมหาชน (public Opinion) ให้ห่างจากพวกหัวรุนแรง โดยการจัดชุมนุมอิหม่ามเพื่อประกาศต่อสาธารณชนว่า การตีความคำสอนของอิสลามแบบอัล-กออิดะห์ เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และถือเป็นการบิดเบือนอัล-กุรอาน องค์กรศาสนาสูงสุดของซาอุดีอาระเบีย พร้อมทั้งสถานนักการศาสนาอาวูโสได้พร้อมใจกันประณามความรุนแรงที่

³³Raula Khalaf, 'Inside the Desert Kingdom', **Financial Arial**, November 18, 2003

³⁴*Ibid.*

³⁵*Ibid.*

³⁶Lydia Georgi, 'Saudi Arabia's 'Own September 11' Seen as a Catalyst For Change', **Jordan Arial**, November 20, 2003.

³⁷Raula Khalaf, *op. cit.*

ก่อโดยกลุ่มติดอาวุธ และประกาศว่า การให้ความช่วยเหลือผู้ก่อการก่อเป็น “หนึ่งในบาปที่ใหญ่ที่สุด”³⁸

บรรดาผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียหันไปใช้วิธีการกล่าวอ้างถึงหลักคำสอนทางศาสนามากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะลบเลือนการอ้างความชอบธรรมในการก่อการของกลุ่มหัวรุนแรง เช่น ครั้งหนึ่ง กษัตริย์อับดุลลอฮ์ ทรงกล่าวว่า พวกก่อการร้ายนั้นเป็นปิศาจที่จะต้องทุกข์ทรมานจากการลงโทษของพระเจ้าในนรก พร้อมทั้งอ้างถึงคำพูดของท่านศาสนทูตมุฮัมมัดที่กล่าวว่า “ใครก็ตามที่สังหารบุคคลที่มีสนธิสัญญากับมุสลิม เขาจะไม่ได้ชมกลิ่นอายของสวรรค์”³⁹

นอกจากการต่อสู้โดยใช้วิถีทางศาสนาแล้ว ผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียยังดำเนินการในการปฏิรูปสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคมของประเทศไปพร้อม ๆ กัน ความจริง นับตั้งแต่ภายหลังเหตุการณ์วินาศกรรมของวันที่ 12 พฤษภาคม กษัตริย์ ฟาฮัด บินอับดุลอะซีซ ได้แถลงการณ์ครั้งสำคัญในสภาชุรอหรือสภาที่ปรึกษา (Shura Council) ซึ่งเป็นคำแถลงการณ์ที่พระองค์ให้คำมั่นที่จะขยายขอบข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชน และเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการจ้างงานผู้หญิง โดยพระองค์ได้ประกาศว่า “ซาอุดีอาระเบียไม่สามารถอยู่นิ่งเฉยในขณะที่โลกนั้นเปลี่ยนแปลงไป”⁴⁰

นับจากนั้นเป็นต้นมา ก็มีการเดินหน้าในหลาย ๆ ด้านที่จะทำให้เป็นไปในทิศทางนั้น อย่างก้าวที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นการที่รัฐบาลประกาศเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2003 ที่จะให้มีการจัดการเลือกตั้งระดับเทศบาลท้องถิ่นขึ้นภายใน 12 เดือนข้างหน้า ถึงแม้ว่าร้อยละ 50 ของที่นั่งในสภาจะเลือกมาจากเสียงประชาชนโดยตรง และที่เหลือจะมาจากการแต่งตั้งของฝ่ายรัฐบาลก็ตาม⁴¹ ภายหลังจากนั้นไม่กี่เดือน กษัตริย์ฟาฮัดได้ให้อำนาจกับสภาชุรอในการเสนอกฎหมายใหม่โดยไม่ต้องขออนุญาตจากพระองค์ก่อน⁴² นอกจากนั้น ยังมีการริเริ่มโครงการอื่นๆ อีก เช่น การเปิดเวทีสานเสวนาทางศาสนา โดยเอนักการศาสนาสายวะฮาบี และนักการศาสนาจากสำนักคิดอื่น ๆ ตลอดจนตัวแทนกลุ่มชีอะฮ์ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย มานั่งพูดคุยทำความเข้าใจระหว่างกัน การเคลื่อนไหวเช่นนี้คล้าย ๆ กับจะส่งสัญญาณว่าราชวงศ์สะอูดกำลังจะลดการพึ่งพิงวะฮาบีแต่เพียงฝ่ายเดียวเหมือนในอดีต⁴³

การเคลื่อนไหวอีกประการที่สำคัญของฝ่ายรัฐคือ การอนุญาตให้สิทธิแก่ผู้หญิงมากขึ้น เช่น กฎการห้ามผู้หญิงขับรถ และห้ามเดินทางคนเดียว หรือแต่งงานโดยไม่มีผู้ปกครอง สภาแห่งรัฐมนตรี ซึ่งเป็นสถาบันที่มีอำนาจมากที่สุด ได้วางกรอบแผนปฏิรูป 9 ประเด็น สนับสนุนให้มีการ

³⁸ Keesings Record of World Events, 2003, Vol. 49, No7/8, p.45572.

³⁹ John R. Broadley, ‘Terror Attacks Augur Reform’, weekly.ahram.org

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Peter Finn, ‘Saudi Blast Bares a Nation on Edge’, **Washington Post**, November 22, 2003.

⁴² “Saudi Council’s Powers Expanded” **BBC**, November 30, 2003.

⁴³ Roula Khalaf, *op. cit.*

สร้างโอกาสในการทำงานให้แก่ผู้หญิง ซาอุดีอาระเบียได้ยินยอมให้มีการก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมสำหรับผู้หญิง ซึ่งจะเป็นสถานที่จ้างงานให้แก่ผู้หญิงซาอุดีอาระเบียจำนวนกว่า 10,000 คน⁴⁴ นอกจากนี้ สภาที่ปรึกษา (Shura Council) ก็ยังจัดตั้งคณะกรรมการสตรี (Women's committee) เป็นครั้งแรก⁴⁵

นอกจากนั้น เจ้าหน้าที่ซาอุดีอาระเบียยังพยายามที่จะปลดปล่อยโทษความคิดให้แก่สมาชิกหนุ่มสาวของกลุ่มที่ก่อความไม่สงบ และพวกที่ถูกเกณฑ์ให้เป็นแนวร่วมใหม่ จากจุดนี้เอง ในวันที่ 23 มิถุนายน 2004 รัฐบาลซาอุดีอาระเบียจึงได้ประกาศนิรโทษกรรมเป็นเวลา 1 เดือน สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการก่อความไม่สงบ โดยที่ให้คำมั่นว่า หากนักโทษเหล่านี้ กลับตัวก็จะไม่มีการลงโทษใด ๆ ถึงแม้ว่าการทำเช่นนี้ จะเปิดโอกาสให้ญาติผู้เป็นเหยื่อที่จะเรียกร้องความเป็นธรรมภายใต้กฎหมายอิสลามก็ตาม⁴⁶

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลอย่างดุเดือดโดยกลุ่มขบวนการที่ใช้ความรุนแรงและความสามารถในการก่อการอย่างต่อเนื่องของกลุ่มเหล่านี้ ทำให้นักสังเกตการณ์ทางการเมืองในซาอุดีอาระเบียเกิดความไม่แน่ใจว่า ท้ายที่สุดแล้ว ราชวงศ์สะอูดจะอยู่รอดปลอดภัยได้นานแค่ไหนท่ามกลางปัญหาที่นับว่าท้าทายอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดมากขึ้นว่า กลุ่มขบวนการเหล่านี้คงไม่สามารถโค่นล้มราชวงศ์ได้โดยใช้วิธีที่เรียกว่า “การก่อการร้าย” ดังจะเห็นได้ว่า มีปัจจัยหลายประการที่ช่วยหนุนเสริมให้รัฐบาลต่อสู้กับพวกหัวรุนแรง

ปัจจัยแรกคือการที่กลุ่มขบวนการต่าง ๆ ใช้กลยุทธ์ความรุนแรงโดยไม่แยกแยะเป้าหมาย บางครั้งถึงขนาดทำร้ายมุสลิมด้วยกัน ทำให้เสียงเรียกร้องของกลุ่มเหล่านี้ว่าทำไปเพื่อปกป้องศาสนา คงไม่ได้รับความน่าเชื่อถืออีกต่อไป เพราะวิธีการเช่นนี้คงจะไม่ได้ใจของคนส่วนใหญ่อย่างแน่นอน ซึ่งดูได้จากผลการสำรวจระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม 2003 ปรากฏว่า มีกลุ่มตัวอย่างเพียงร้อยละ 4.7 เท่านั้นที่สนับสนุนบิน ลาดินให้เป็นผู้นำประเทศ ถึงแม้ว่าร้อยละ 48.7 จะเห็นด้วยกับ “วิวาทะ” ของบิน ลาดินก็ตาม⁴⁷

นอกจากนั้น การใช้ความรุนแรงของบางกลุ่มยังสร้างความยุ่งยากลำบากใจให้แก่กลุ่มที่พยายามเรียกร้องให้มีการปฏิรูปประเทศโดยใช้สันติวิธี เพราะในด้านหนึ่ง กลุ่มที่เรียกร้องการปฏิรูปต้องการให้ฝ่ายรัฐยินยอมมอบอำนาจเพื่อที่ว่าประชาชนจะได้ “มีปากมีเสียง” มากกว่านี้ โดยเฉพาะในเรื่องชีวิตของพวกเขาเอง แต่ในอีกด้านหนึ่ง พวกเขาก็เกรงว่าความสับสนวุ่นวายที่กลุ่มก่อการร้ายใช้ขยายความรุนแรงออกไป อาจทำให้อำนาจรัฐที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบันถูกเปลี่ยน

⁴⁴ Faiza Saleh Ambah, 'In Rare Public Dialogue, Saudi Women Talk Rights' www.csmonitor.com

⁴⁵ Roula Khalaf, *op. cit.*

⁴⁶ Neil MacFarquhar, 'Saudis offer Limited Amnesty to Rebels', **The New York Atrial**, June 24, 2004.

⁴⁷ Nawaf Obaid, 'What the Saudi Public Really Thinks?' **Daily Star**, June 24, 2004.

เมื่อ อันจะทำให้การปฏิรูปยุ่งยากซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ส่วนใหญ่ของกลุ่มเรียกร้องการปฏิรูปจึงยังเลือกที่จะอยู่ข้างรัฐบาล เพื่อที่จะให้รัฐบาลเริ่มแผนการปฏิรูป ดีกว่าจะเห็นการโค่นล้มราชวงศ์

ฉบับเต็ม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	1
Abstract	2
1. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาในสังคมชาอูคีอาระเบีย	3
2. ขบวนการต่อต้านรัฐในชาอูคีอาระเบีย	21
3. ชาอูคีอาระเบียหลังเหตุการณ์ 9/11	36
บรรณานุกรม	50

Abstract

State and Society in Saudi Arabia

This study aims to explain the nature of the growing militant activity and the increasing violence that generated a sense of anxiety and vulnerability in Saudi Arabia. How did it come to the present level? How has the Saudi ruling elite sought to resolve it? These are some of the main questions that have been discussed in this study.

Broadly speaking, the recent upsurge of violence in Saudi's society can be traced back to events that occurred following the first Gulf War, especially the anger with the regime's decision to host American military forces combine with frustration over a political system that is seen by many Saudis as arbitrary, tainted by corruption, and unresponsive to social and Economic needs. But current events must be understood against the broader historical backdrop, particularly the formation of the state and the construction of its contemporary political system.

However, in dealing with the crisis, the regime's approach is to crack down on the more violent militants while opening the door for pardon to the people who ready to change their extremist tendency. At the same time, the government has began the political, social and educational reform in order to pacify the opposition reformers who are offering a vision that is a non-violent alternative and consistent with Islam.

บทคัดย่อ

รัฐกับสังคมในชาอูดีอาระเบีย

งานศึกษานี้มีเป้าหมายที่จะอธิบายถึงลักษณะการปฏิบัติการของกลุ่มติดอาวุธที่เติบโตขึ้นและความรุนแรงที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกกังวลและความไม่มั่นคงในชาอูดีอาระเบีย เหตุการณ์ความรุนแรงในชาอูดีอาระเบียมาถึงในระดับที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างไร? รัฐบาลชาอูดีอาระเบียพยายามที่จะแก้ไขปัญหาอย่างไร? เหล่านี้คือประเด็นคำถามหลัก ๆ ที่มีการสาธยายในงานศึกษานี้

กล่าวโดยกว้าง ๆ แล้ว ความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบันในสังคมชาอูดีอาระเบีย นั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ตามมาภายหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียครั้งแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระแสความโกรธแค้นต่อรัฐบาลชาอูดีอาระเบียที่ยอมให้กองกำลังสหรัฐฯ เข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศ ตลอดจนความผิดหวังต่อระบบการเมืองของประเทศที่ชาวชาอูดีอาระเบียจำนวนมากเห็นว่าเป็นการทำตามอำเภอใจ ต่างพร้อมด้วยปัญหาการคอร์รัปชัน และเป็นระบบการเมืองที่ไม่ตอบสนองต่อความจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคม แต่เหตุการณ์ที่ปรากฏขึ้นในปัจจุบันก็จะต้องทำความเข้าใจจากฉากหลังทางประวัติศาสตร์ที่กว้างออกไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์การก่อตั้งรัฐ และการสร้างระบบการเมืองร่วมสมัยของชาอูดีอาระเบีย

อย่างไรก็ตาม ในการจัดการกับวิกฤตความรุนแรงที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แนววิธีการของรัฐบาลคือการปราบปรามกลุ่มติดอาวุธหัวรุนแรง แต่ในขณะเดียวกัน ก็เปิดประตูหรือเปิดโอกาสให้แก่วัยรุ่น สำหรับกลุ่มคนที่พร้อมจะเปลี่ยนแนวคิดหัวรุนแรงของพวกเขา พร้อม ๆ กันนั้น รัฐบาลได้เริ่มแผนปฏิรูปการศึกษา สังคม และการเมือง เพื่อที่จะทำให้พวกนักปฏิรูปฝ่ายค้าน ซึ่งเคลื่อนไหวโดยใช้สันติวิธีและสอดคล้องกับหลักการอิสลาม เกิดความพอใจ

บทที่ 1

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาในสังคมซาอุดีอาระเบีย

ซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ 4 ใน 5 ส่วนของพื้นที่ทั้งหมดของแหลมอาระเบีย อันเป็นถิ่นกำเนิดของชนชาติอาหรับ ทิศตะวันตกของประเทศมีพรมแดนจรดทะเลแดง (Red Sea) และทิศตะวันออกจรดอ่าวเปอร์เซีย หรือบางคนเรียกว่า “อ่าวอาหรับ” (Arabian Gulf) ประชากรทั้งหมด 23 ล้านคนของประเทศนับถือศาสนาอิสลาม โดยร้อยละ 90 เป็นมุสลิมซุนนีย์ และที่เหลือเป็นมุสลิมชีอะฮ์ ดินแดนอาระเบียแห่งนี้เป็นที่ตั้งของเมืองอันประเสริฐของชาวมุสลิมทั่วโลกถึง 2 แห่ง นั่นคือนครมักกะฮ์และนครมะดีนะฮ์

ในยุคก่อนสมัยใหม่ ประชากรของแหลมอาระเบียส่วนใหญ่เป็นพวกอาหรับเร่ร่อน (desert nomads) หรือที่มักเรียกกันว่าพวก “เบดูอิน” (Bedoin) และอีกพวกหนึ่งคือชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ตามหมู่บ้านเล็ก ๆ กลางทะเลทรายที่มีภูมิอากาศรุนแรงและภูมิประเทศที่ทุรกันดาร ความเป็นอยู่ของพวกเบดูอินนั้น กระโจมหรือกระโจม (Tent) หลังหนึ่ง หมายถึงครอบครัวหนึ่ง หลาย ๆ ครอบครัวจะปลูกกระโจมอยู่กันเป็นกลุ่มเรียกว่าตระกูล (Clan) ตระกูลหนึ่งจะอยู่กันกลุ่มหนึ่ง ซึ่งจะมีสายเลือดเดียวกัน คือจะมีบรรพบุรุษเดียวกันหรืออาจจะเป็นพี่น้องเครือญาติกัน

ตระกูลหนึ่ง ๆ จะมีหัวหน้าที่เรียกว่า “ชัยค์” (Sheikh) ซึ่งได้รับเลือกโดยตรงจากสมาชิกของตระกูล ชัยค์มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในตระกูลของตน รวมทั้งแก้ปัญหาและตัดสินคดีความเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในตระกูล ซึ่งหากเป็นเรื่องสำคัญ ๆ จะต้องนำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมของเผ่า (Tribal Council) ซึ่งประกอบด้วยชัยค์จากตระกูลต่าง ๆ และหัวหน้าเผ่า การตัดสินใจในที่ประชุมของเผ่าถือเป็นข้อบังคับที่ทุกคนจะต้องทำตาม

โดยทั่วไป พวกเบดูอินเป็นผู้ที่มีทัศนะเป็นประชาธิปไตยโดยกำเนิด (born democracy) หัวหน้าตระกูลหรือชัยค์มีฐานะเป็นเพียงหัวหน้าเช่นเดียวกับหัวหน้าเผ่า เมื่อมีปัญหาโต้แย้ง ชาวเบดูอินจะโต้แย้งหัวหน้าของตนในฐานะที่เท่าเทียมกันและไม่เคยลังเลที่จะใช้กำลังต่อสู้เป็นหัวหน้าหากเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้น คำว่ากษัตริย์ (Malik) เป็นคำที่ชาวเบดูอินรู้จักว่าเป็นตำแหน่งที่เรียกกันในต่างประเทศเท่านั้น อำนาจเทวสิทธิ์ของกษัตริย์ (Divine right) เป็นเรื่องที่ชาวเบดูอินไม่ได้ให้ความสำคัญเชื่อถือเลยแม้แต่น้อย

เผ่าของพวกเบดูอินมีอยู่มากมายในอาระเบีย ต่างเผ่าต่างถือเอาผลประโยชน์ของเผ่าตนเป็นสำคัญ ในการรบนั้น แต่ละเผ่าจะมีธงประจำเผ่าของตน มีเสียงโห่ร้องเพื่อแสดงความพร้อมเพรียง มีวีรบุรุษและประวัติศาสตร์ของเผ่า ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความรู้สึกทางชาตินิยมของชาวเบดูอินอาหรับในยุคก่อนนั้น จำกัดอยู่ที่เผ่าของตนเท่านั้น และเนื่องจากต่างเผ่าต่างถือเอาผลประโยชน์ของเผ่าเป็นสำคัญ จึงมีการแย่งชิงผลประโยชน์กันอยู่เสมอระหว่างเผ่าต่าง ๆ การปล้นสะดมกันถือเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ เรียกกันว่า “ฆาซว” (Ghazw) ชาวเบดูอินถือว่าการปล้นสะดมเป็นส่วนหนึ่งของการ

ดำรงชีพนอกเหนือไปจากการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก ดังมีคำโคลงโบราณหนึ่งของอาหรับ แปลได้ความว่า “เป็นหน้าที่ของเราในการปล้นสะดมศัตรู หรือมิเช่นนั้นก็ปล้นสะดมเพื่อนบ้าน หรือแม้แต่พี่น้องของเราเอง ในกรณีที่ไม่มีผู้อื่นให้เราปล้นสะดมได้”¹

ครั้นเมื่ออิสลามเกิดขึ้นในดินแดนอาระเบียเมื่อตอนต้นของคริสต์วรรษที่ 7 ศาสนาอิสลามจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนวิถีชีวิตและลักษณะนิสัยของชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ในพื้นที่นี้ จนทำให้ชาวอาหรับกลายเป็นมุสลิมผู้ศรัทธาที่เคร่งครัดต่อหลักการทางศาสนาจนถึงปัจจุบัน แนวความคิดทางศาสนาที่เป็นมาตรฐานของชาอูดีอาระเบีย คือแนวความคิดที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ลัทธิวะฮาบี” (Wahhabism) กำเนิดของแนวคิดทางศาสนานี้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการกำเนิดของรัฐชาอูดีอาระเบียอย่างแยกออกจากกันในการศึกษานี้ไม่ได้

กำเนิดรัฐชาอูดีอาระเบีย : ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 สถาบัน

เรื่องราวของชาอูดีอาระเบียกับแนวคิดรากฐานนิยมอิสลาม (Islamic Fundamentalism) เริ่มต้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1744 เมื่อมีการร่วมเป็นพันธมิตรกันระหว่างเจ้าเมืองท้องถิ่นคนหนึ่งชื่อว่า มุฮัมมัด อิบน์ สะอูด (Muhammad ibn Saud) แห่งเมืองอัด-ดิรียะฮ์ (Diriyah) ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งในแคว้นนัจด์ (Najd) กับ นักปฏิรูปศาสนาคนหนึ่งชื่อ มุฮัมมัด อิบน์ अबดุลวะฮาบ (Muhammad ibn Abd al-Wahhab)

มุฮัมมัด อิบน์ अबดุลวะฮาบ คอยพร้าสอนผู้คนให้หันกลับไปสู่หลักการพื้นฐานที่บริสุทธิ์ถูกต้องของอิสลาม ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ท่านศาสนทูตมุฮัมมัดและมิตรสหายของท่านเคยปฏิบัติเป็นแบบอย่างเอาไว้ พร้อมทั้งต่อต้านอุตริกรรมที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ในพิธีกรรมและการปฏิบัติต่าง ๆ ทางศาสนาที่แทรกซึมเข้ามาตลอดช่วงเวลาที่อิสลามขยายตัวออกไปทั่วโลก

ในความพยายามดังกล่าว จึงทำให้วะฮาบและสานุศิษย์ของเขาเองตัวเองว่าเป็นเสมือน “กลุ่มผู้ยึดมั่นในเอกภาพของพระเจ้า” (Unitarians) หรือ มุวะฮิดูน ซึ่งเป็นคำที่พวกเขาใช้เรียกแนวคิดอิสลามของตัวเอง กล่าวคือ กลุ่มของวะฮาบคือกลุ่มที่เชื่อมั่นในความเป็น “เอกภาพของพระเจ้า” (Unity of God) ซึ่งหมายถึง ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระเจ้า และผู้คนจะต้องทำการเคารพภักดีและขอความช่วยเหลือโดยตรงจากพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น

การยืนหยัดเช่นนี้ ทำให้กลุ่มวะฮาบีไม่ยอมรับต่อพิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างที่ไม่มีในหลักคำสอนของอิสลาม เช่น การไปขอพรและขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าโดยใช้หลุมฝังศพของนักบุญเป็นสื่อกลาง สำหรับกลุ่มวะฮาบีแล้ว การปฏิบัติในลักษณะนี้ถือเป็นการละเมิดความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียวของอิสลาม และผู้ที่ปฏิบัติเช่นนั้นถือเป็นพวกนอกรีต ในช่วงคริสต์วรรษที่ 18 และ 19 จึงเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มวะฮาบีใช้ความพยายามในการลบล้างอุตริกรรมทางศาสนา โดยพวกเขาเชื่อว่ามี ความชอบธรรม เพราะต้องการฟื้นฟูสัจธรรมที่แท้จริงของอิสลาม

¹ “Our business is to make raids on enemy, on our neighbour and on our own brother, in case we find none to raid but brother” อ้างไว้ใน Philip K. Hitti , **The Arabs** (London : Macmillan & Co. Ltd. , 1968) p.13